

V

BORBA ZA ŽIVOT I SMRT

1. BASALIŠČE

(18. februara 1944. godine)

Izgleda da je pukovnik Treeck sa znatnim zakašnjenjem dobijao izveštaje, a i oni su bili manjkavi. Najviše poteškoća 'prouzrokovala je slaba veza ili njena potpuna odsutnost. Toga dana izjutra, dok su se Maunzove jedinice nalazile na Paškom Kozjaku, Maunzove jedinice nisu, u stvari, zaposele ključne položaje. Verovatno su se pitomci mariborske podoficirske škole cele noći 17/18. februara grejali uz tople peći po seoskim kućama na Kozjaku, što je bilo i razumljivo, s obzirom na veoma oštar mraz. Tople kuće su nerado napuštali tako rano. Verovatno su se u mraku, pred samo svitanje, gubili u sivkastoj izmaglici planinskog masiva i po bespuću. Maunz je teško ostvarivao svoju komandnu ulogu, s obzirom na to da su njegove jedinice bile raštrkane i vrlo udaljene, a veze nepouzidane. Zbog toga Maunz nije iskoristio izvanrednu priliku koja mu se nudila.

Prema manama koje je preduzimao, takođe se ne može ustvrditi da je Treeckov štab dobro shvatao situaciju. Divizija je bila sabijena ina malom prostoru, ali Nemci su mislili samo na opkoljavanje uz opštu pregrupaciju svojih snaga. U vezi sa tim, u Treeckovom izveštaju se kaže :

»Posle ozbiljnog udarca koji je kod Svete Marjete nanesen banditskoj diviziji, moglo se očekivati da će ona na-

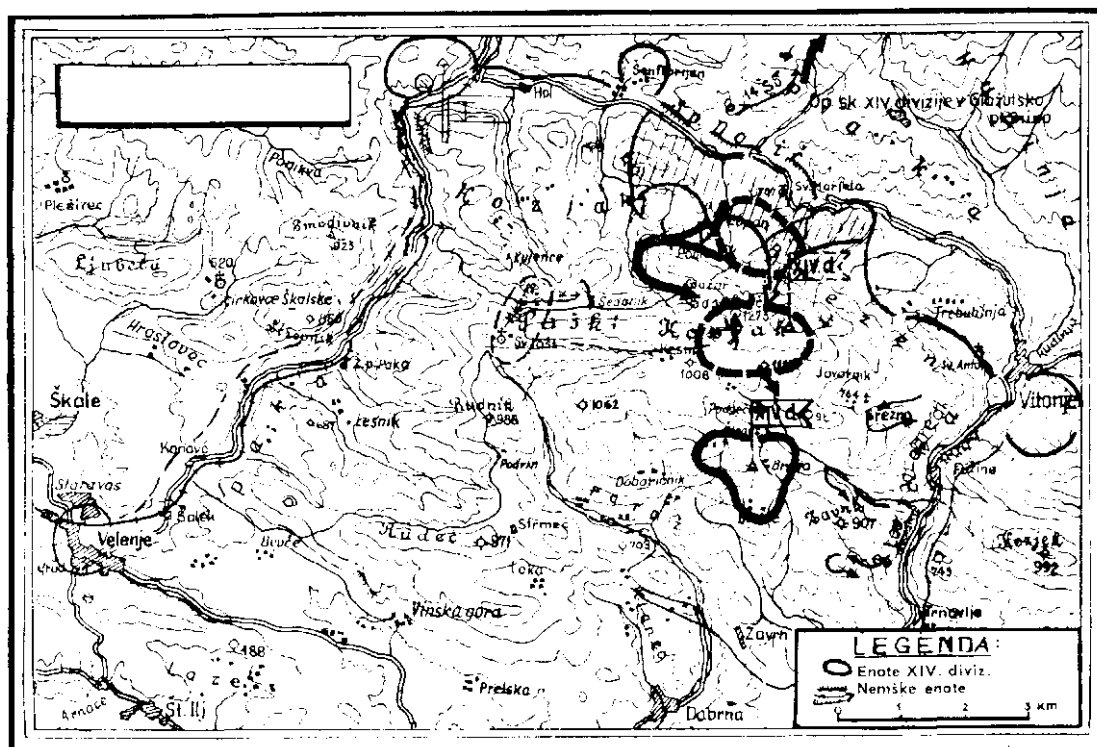
pustiti nameru da se probije prema severu i da će pokušati da se izvuče prema istoku ili, pak, prema jugu. Dakle, ponovo smo pregrupisali svoje snage i istovremeno suzili obruč. Osamnaestog februara naveče, naše snage u blokadi faile su razvrstane na liniji Šenflorjan—Sveta Marjeta—Košar—Trebuhinja—Sveti Anton—Vitanje—gradina Socka—Vrba—gradina Gutenek—Klanec. Pročešljale su teren na severnim padinama Kozjaka, do Smarjete, i konstatovale da neprijatelja tamo nema».³¹³

Iz toga proističe da su skoro sasvim ostavili zapadnu blokadu od Velenja do Šenflorjana. Jedinice sa tog dela blokade su angažovane na drugim sektorima. Između Svete Marjete i Vitanja blokada je bila skraćena i pomerena dolinom ispod Brezne. Istočni pravac, od gradine Socka do Vitanja, zatvarala je Wiiniklerova borbena grupa.³¹⁴ Obručom je bilo obuhvaćeno svega 30 kilometara. Sve Treckove jedinice, uključujući i Maunzovu borbenu grupu, ostvarile su u blokadi gustimi od oko 95 ljudi na jedan kilometar.

Prestrojavanje je zahtevalo mnogo vremena i truda. Nemačke jedinice sa sevarnog dela blokade nisu krenule u napad na oslabljeno jezgro 14. divizije, već su u borbu ubacile samo manje jedinice, a za to vreme je glavnina prelazila na nove položaje. Diviziji je upravo to odgovaralo.

313 Zbornik VI-11-141.

314 Podaci o premeštanju te borbene grupe 18. februara zorno nam prikazuju delovanje nemačkih jedinica. Oko 10.50 časova borbena grupa je dobila naređenje da se prikupi, zatim je kamionima prebačena na novi sektor blokade. Bila joj je potčinjena četa 48. bataljona tenkovskih lovaca Lojewsky, a istovremeno, u njen sastav bila su uključena i dva voda vermanšafta. Bobena grupa je u večernjim časovima zaposela položaje pored gradine (dvorca) Socka, pa sve do Vitanja. Upravo sa tih položaja su lovački i izviđački odredi upućeni u izviđanje i zaštitu na prostoru Vitanje — Brezje — Močanik — Konišak. Kada je pao mrak, izviđači su se morali vratiti. Vratili su se u određeno vreme, iako su tokom obavljanja zadatka došli u kontakt sa neprijateljem (izveštaj komandanta 922. bataljona poljskih strelaca, Zbornik VI-11-144). Kapetan Kalmbach je sa svojim 649. bataljonom poljskih strelaca obrazovao liniju blokade, sa osloncima na području Fužine (južno od Vitanja) — Sveti Anton (700 m severno od Vitanja). Sledećeg dana, 19. februara, ta blokada je korišćenjem patrole produžena na severozapad do Trebuhinje. Odlomak iz ratnog dnevnika 18. puka poljskih strelaca, Zbornik VI-11-147.

Skica 15 — Povlačenje jezgra 14. divizije prema Basalištu, na dan 18. 02.1944. godine

Maunz se sasvim izgubio u šumovitom Kozjaku. Njegove jedinice su se bez ikakvog reda i plana tukle sa partizanima. Osim toga, bila je izgubljena svaka veza između njega i njegovih jedinica. U Treeckovom izveštaju ta situacija je opisana ovako:

»Time su naše jedinice u nepreglednom planinskom prostanstvu izgubile međusobnu vezu. Snage koje su prikupljene na grebenu i koje predstavljaju deo obruča, bile su obaveštene o situaciji. Zadnje naređenje koje su te jedinice dobile glasilo je: 'Vaš novi zadatak je trka za opkladu koju vi morate dobiti. Preduzimajte samostalno sve mere u skladu sa stvorenom situacijom'.³¹⁵ Ovo naređenje je značajno za komandovanje pokretnim borbenim odredima u borbi protiv bandi. Ovi odredi mogu biti samo tu i tamo '•poznati sa situacijom i planovima više komande, pa zbog toga vrlo često moraju samoinicijativno preduzimati potrebne mere«. ³¹⁶

Kada su Nemci 18. februara izjutra napustili zapadnu liniju blokade, novopristiglu 6. četu 14. SS policijskog puka uputili su u poturu za partizanskim bataljonima, koji su se već uspinjali prema Kuzmanu na Pohorju. Nakon što je četa izvršila svoj zadatak, vratila se potpuno iscrpljena i zaposela njoj određeni sektor blokade.

Kada je svanulo, uvala kod Svete Mairjete bila je puna boraca, koji nisu znali da li da krenu preko ceste prema Pohorju ili da se vrate na Paški Kozjak. Na ponovno kretanje u juriš više nisu na pamišljali. Komanda divizije se nadala da se sledeće noći, na istom mestu, napad može ponoviti i, uz pomoć bataljona, koji su se već probili, ostvariti uspeh. Bila je to jalova nada, pošto divizija nikako nije mogla organizovati istovremeni napad glavnine i bataljona koji su se već probili na Pohorje. Takođe su mislili da će Nemci podeliti svoje snage i da će većim jedinicama krenuti na otcepljenu partizansku grupu, čime bi bio olakšan položaj glavnine. Ali i u tome su se prevarili. ³¹⁷

³¹⁵ Zbornik VI-11-141.

³¹⁶ Isto.

³¹⁷ Klanjšekov članak »Putevima slavne 14. divizije«, Delavska enotnost od 8. februara 1952. godine.

U tom tako ozbiljnom trenutku istaklo se rukovodstvo divizije. Počelo je energično i brzo reagovati. Prvo je trebalo organizovati odbranu u dolini, a zatim se postupno povlačiti u planinu. Bilo je krajnje vreme da se nešto uradi, s obzirom na to da je divizija u uvali predstavljala idealan cilj za nemačko naoružanje, koje je već počelo punom snagom da dejstvuje.³¹⁸

Vodiči divizije bile su dve devojke Podjavoršek — Mimika i Aingela. Vodile su je po strmim padinama Paškog Kozjaka, popreko, inegde do sredine puta prema Basališću, posle čega su se vratile kući. Divizija je punom snagom žurila mimo domova seoskih domaćina Glažara i Miklavža. Kretala se proplancima i čistinama i upravo tu su delovi Maunzove grupe na nju otvorili vatru. Gađali su od zapada i napravili mnogo štete.³¹⁹ Na vrh Basališča, koji je najdominantnija tačka celog kraja, popela se čelna grupa divizi-

318 Stari Podjavoršek koji je diviziji davao podrške o mogućnostima proboja, priča: »Još sam se nalazio u štabu divizije kada je odlučeno da se preduzme povlačenje nazad, na Paški Kozjak. U ovim vrtačama bili su skoro potpuno opkoljeni. Kada smo se približavali našoj kući, jedva da sam i shvatao položaj u kojem se našla naša divizija. Naši borci su po snegu dubokom oko metar, promrzli, sa pocepanom odećom i obućom, gladni i umorni gazili napred u brda. Mnogi su bili još i ranjeni ili iznemogli. Zaplakao sam, gledajući u oči tih iznurenih boraca. Zar ne, mama, da je naša kuća u nekoliko minuta bila ispunjena teško ranjenim partizanima? Pošto nisu imali zavoja, ponudili smo im rublje, koliko smo mogli. Naše kćerke i partizanke su rezale košulje i čaršave, ali je i toga nestalo. Tada su bolničarke skinule svoje rublje i njime povezivale teške rane onim drugovima koji su najviše krvarili. Pod u kući je bio sav u velikim lokvama krvi«. Članak Bogdana Žolnira (Kada je Četrnaesta došla u Štajersku«, Olujna vremena (Viharni časi), II deo.

319 Dr Ivan Kopač Pauček o tome izveštava: »Već je bio dan. Nemci su preko brda nadirali za nama. Pustili su da duga kolona boraca sa ranjenicima, prtljagom i municijom zađe na snegom zavejanu čistinu u blizini Basališča. Odjednom se sa svih strana osuo pravi pljusak pušanih i mitraljeskih zrna. Počeli su nas obasipati i minobacačkom vatrom. Kolona se u trenutku rasturila. Mogli su se videti užasni prizori... ranjenici čiji su nosači stradali, kako sami pužu prema šumi na suprotnom bregu. Na drugoj strani se moglo videti kako ranjenik vuče ranjenika strminom obraslom smrekama. Ranjene i iskasapljene mazge su podivljale i prevrtale se između poginulih i ranjenih boraca«. »U februarskoj ofanzivi 1944. godine u Štajerskoj«, Priroda, čovek i zdravlje od 1950. godine.

ja, a za njom su počeli pristizati ranjenici i drugi partizani. Razmestili su se po proplanku. Ali tada su ih, iz neposredne blizine, napali Nemci koji su se prikrali sa zapadne strane. U kritičnoj situaciji, Komanda divizije je prema Nemcima uputila Jožu Boldana Silnoga sa grupom boraca. U nekoliko skokova Jože Boldan se našao u gustom šipražju, odakle je otvorio vatru i već prvim rafalom ubio tri Nemca. Zatim je zajedno sa borcima preduzeo gonjenje Nemaca (oko 20) prema zapadu, odakle su i došli. Partizani su zaplenili puškomitraljez, brzometcu i četiri puške. Tako je na Basališću raščišćena opasna situacija, jer da su Nemci uspjeli proterati prednje delove divizije, došli bi u poziciju da sa povoljnijih položaja sipaju vatru na gomilu partizana koji su se čistinom penjali prema vrhu. Divizijska grupa se na Basališću dohro utvrdila i peripremila za odbranu. Time se položaj divizije znatno poboljšao — nekoliko stotina boraca 14. divizije limalo se gde povući. Pažljivo su premeli ranjenike na Basališće. Pojedine partizanske grupe su tek na veče došle do glavnine.

Posle podne je žestoki mraz donekle popustio i sunce je obasjalo partizane. U obližnjim kućama su dobili nešto kuvanog i pečenog krompira; hleba nije bilo.

Pri traženju spasa jedinica, na Basališće je bilo pobijeno desetak tovarnih grla. Među partizanima u početku nije bilo mnogo žrtava. Kada je ubijena mazga koja je nosila topovsku cev, ranjeno je i nekoliko boraca. Više gubitaka je bilo među ranjenicima, od kojih su se mnogi smirzli, zato što su celu noć i ceo dan preležali u snegu. Onako slabooodeveni i obuveni, partizani su se ukopavali u sneg, da bi bili u stanju da brane svoje položaje. Strašno su oslabili. Za vreme borbe nije se moglo ni misliti na kuvanje hrane.³²⁰

U sumrak, kada su se posle svih peripetija, konačno, prikupili svi borci, ponovo su se svrstali u bataljone. Ali bataljoni su sada bili znatno oslabljeni. Još za mraka grupe boraca su krenule padinama Basališća da spasu i one ra-

³²⁰ Klanjšekov izveštaj, Vojnoistorijski glasnik br. 1 od 1953. godine.

njenike i bolesnike koji su se raštrkali po šumi, sakriveni po raznim «krovištima».

Glavnina divizije je tada imala najviše oko 600 boraca.

Stab divizije je uvideo da 14. divizija te noći neće biti sposobna da poduzme bilo kakav veći pokret ili da se upusti u proboj. Borbe su prestale. Ne samo što su ranjenici i bolesnici bili u nevolji i stisci, već je i sav borački i komandni kadar bio krajnje iscrpljen. Tovarna grla su se zbog mraza i gladi jedva držala na nogama, a hranila su se baš kao i divljač, zimi su cupkali travu koju su kopitama kopali ispod snega. Stab 14. divizije odlučio je da se krene u sela Brdče i Brdca (skica 15), kako bi se borci bar nekoliko časova odmorili, iako bi istovremeno morali da se neprekidno brinu o odbrani prilaza selima.

Četrnaesta divizija je najpre zakopala teško naoružanje, koje više inije mogla da nosi, a zatim se uputila u sela. Ranjenici su zaposeli skoro sve kuće, dok su se ostali borci razmestili po štalama i štagljevima. Prvu hranu skuvali su tek oko ponoći.

Stab divizije je očekivao još jedan veliki posao. Pošto je bilo mnogo ranjenika i bolesnih, trebalo je nešto poduzeti. Skoro cela divizija bila je okupirana prenošenjem ranjenika. Dalje prenošenje ranjenika predstavljalo bi prepreku koja bi ugrozila i njen opstanak. Zbog toga su starešine jedinica krenule po kućama i ubeđivale domaćine da preuzmu brigu o ranjenicima dok ne prođe ono najgore. Stanovništvo, preplašeno nemačkim terorom i pretnjama bilo je zabrinuto za svoje živote. Ipak, štajerski domaćini su prihvatili ranjenike i primili ih pod svoj krov, brižno ih sakrivajući. Ali, svuda nije bilo tako. Tu i tamo ranjenici su bili prokazivani Nemcima, koji su ih okrutno poubijali.³²¹ Te noći se mnogo ranjenika prebacilo u osam-

321 Mimika Podjavoršek priča da su Nemci kod Krajana našli dva ranjenika. Natovarili su ih na saonice i odvezli prema crkvi. Sveta Marjeta, gde su ih bacili na sneg; morali su sami sebi iskopati raku, u kojoj su ih na zverski način pobili. U diviziji je bilo ukupno oko 20 ranjenika, a pet ih je umrlo (dvojica su umrla u Podjavoršekovoj kući). I pored toga borci nisu klonuli. Mlađi borci su bili otporniji i oni su ostali živi, stariji su posustajali.

ljene planinske kuće, po štagljevima i senarama, po tavanima i svuda gde je bilo moguće pripremiti toplo sklonište. Ranjenici su se nerado prepuštali nepoznatim ljudima. Takode, bili su svesni da su diviziji postali preopasno breme.

Nakon proboja kod Svete Marjete, operativna grupa 14. divizije, kako ćemo je od sada zvati, pela se prema Pohorju. Borci su preneraženo prihvatili vest da su odsečeni od jezgra divizije. Iznurena i napaćena vojska nije mogla da shvati kako je do toga došlo. Odatle, sa južnih padina Pohorja, mogla se jasno čuti tutnjava borbe koju je 14. divizija vodila u udolju i na Basališču. Česte eksplozije mina i granata i štektanje mitraljeza opominjali su borce na stvarnost, na to da njihova divizija bije bitku na život i smrt, jer su je ostavili skoro u potpunom okruženju i u veoma teškoj situaciji. Međutim, više joj nisu mogli pružiti pomoć; veze sa Komandom divizije nisu imali, a već posle podne napali su ih Nemci.

Polako, bez pratnje, kretalo se nešto manje od dve statine partizana. A bilo je tako hladno da puškomitraljezi nisu dejstvovali. Kretanje jarugom i gaženje dubokog snega mnogo ih je zamaralo.

Oko devet časova izjutra, 18. februara, kolona se zaustavila kod seoskih kuća severno od Kuzmana. Jedinice su se razmestile po udobnim seoskim domovima. Stanovništvo ih je veoma srdačno prihvatilo. Konačno su došli u partizanski kraj. Borci su prvo pojeli zaplenjene konzerve. I dobro su im prijale. Oko podne svi su dobili topli ručak.

Pukovnik Treeck je na mesto proboja izjutra poslao četu planinskih lovaca, a protiv operativne grupe 14. divizije uputio je 6. četu 14. SS policijskog puka, sa tri oficira, te 118 podoficira i vojnika. Policijske snage su krenule tragom operativne grupe. Oko pet časova po podne iznenadili su partizane na spoju između Sercerove i Tomšičeve brigade. Prodrli su u selo i počeli u kuće bacati ručne bombe. Partizani su poskakali kroz prozore i u neredu se povukli prema šumi. Tom prilikom poginulo je deset partizana,

a više njih je ranjeno. Operativna grupa je izgubila mitraljez »bredu«, jednu brzometku i italijaosku pušku.³²²

Posle tog teškog udara, operativna grupa se popela na Glažutsku planinu (skica 15) i u blizini zapadnog vrta zaustavila se kod nekog seljaka.

Komanda 14. divizije i operativna grupa nisu imale nikakvih međusobnih kontakata, zbog čega nije bilo moguće krenuti u neku zajedničku akciju. To je i bio uzrok zabrinutosti operativne grupe, koja je bila svesna činjenice da se glavnina divizije nalazi u velikoj nevolji. Grupa tada nije bila opterećena ranjenicima i teškim naoružanjem; bila je to njena prednost u odnosu na jedinice u jezgri divizije.

Ali, i njeni borci su bili iznureni, napaćeni i nenaspavani. Prelaskom u Glažutu, konačno se stvorila prilika za željno očekivani odmor, kojem su se prepustili na nekoliko časova. Noću 18/19. februara uputili su jednu četu iz Sercerove brigade da napadne neprijateljsku zasedu na cesti Vitanje—Mislinja,³²³ u blizini mesta i sektora njihovog proboja, kako bi upozorili diviziju da se još uvek nalaze iznad ceste u njenoj blizini. Takva akcija nije mogla pomoći glavnini 14. divizije, s obzirom na to da je ona bila neodlučna, a ciljevi grupe nisu bili usklađeni sa planovima divizije.

Zaključci

Četrnaesta divizija se nadljudskim naporima probila na Paški Kozjak i tako se spasila od uhištenja. Bila je krajnje premorena, a njena borbena sposobnost se toliko sma-

322 Među poginulima bili su: politički komesar 2. bataljona Sercerove brigade Maks Pavlič Kocelj, komandiri 1. i 2. čete 2. bataljona iste brigade Vinko Košir i Jože Furlan Bogdan. Među teško ranjenima bio je zamenik političkog komesara 2. bataljona Sercerove brigade Stanislav Troha Slave. Izveštaj operativnog štaba 14. divizije od 5. marta 1944. godine, Zbornik VI-12-9. Podatke o broju mrtvih pružio je Miha Butara Aleks.

323 »Noću 18/19. minulog meseca bila je upućena jedna četa 2. udarne brigade da izvrši demonstrativni napad na neprijateljsku zasedu na cesti Vitanje — Mislinja. Neprijatelj je reagovao, uspeh napada nepoznat«. Iz izveštaja operativnog štaba 14. divizije od 5. marta 1944. godine, Zbornik VI-12-9.

njila da više ruije bila u stanju da prihvati veće borbe. Imala je svega oko 600 partizana. Veza sa odsečenim bataljoniima više nije postojala, pa se zbog toga nije ni pomišljalo na ponovni pokušaj proboja na Poborje. Na Paškom Kozjaku se nalazila već 'treći dan, tako da su Nemci imali dovoljno vremena da se pripreme za odlučujuću bitku.

Srećom, Nemci nisu izvršili opšti napad na diviziju. Zbog snega i prostrane teritorije bilo bi to teško učiniti. Međutim, okupirala ih je ideja o potpunom opkoljavanju i uništenju partizanske grupe. Njihova osnovna briga bila je ponovno prestrojavanje jedinica. Posebno dobro su zatvorili istočni i južni smer, pošto su mislili da će se divizija probijati u tu stranu.

Posle odlaska operativne grupe 14. divizije na Pohorje, odnos snaga između Treeckove operativne grupacije i jezgra divizije povećao se na 4,8 : 1 u nemačku korist.

2. ČETRNAESTA DIVIZIJA SE IZVUKLA

(19. i 20. februara 1944. godine)

Kretanje nemačkih jedinica 18. februara bilo je pod uticajem dve zamisli: prvo, da partizane treba što čvršće stegnuti i, drugo, da posebno dobro treba osigurati istočni i južni smer, kuda će divizija, najverovatnije, pokušati da se probije. Zbog toga se nemačka grupacija pregrupisala. Napustili su zapadnu blokadu od Velenja do Valdeka, a jedinice 'prebacili na nove sektore.

Međutim, 19. februara su konstatovali da 14. divizija nije ni pokušavala da se povuče. Cenili su da je samo tražila neku pukotinu kroz koju bi se probila iz obruča. Zato je na brzinu promeniila pravac pokreta i sa glavninom se Okarnula prema zapadu.³²⁴ Posledica 'takve procene Treeckovog štaba bilo je ponovno prestrojavanje jedinica, s obzirom na to da je zapadni pravac bio vrlo slabo zaštićen. Kod Svetog Jošta prikupila se samo jedna četa Maunzove grupe, dok je od Klanee, prema istoku, bila raspoređena Winkleröva borbena grupa. Između njih je postojala oko

³²⁴ Treeckov izveštaj, Zbornik VI-11-141,

4 km široka breša, potpuno nezaposednuta. Vezu između dve nemačke jedinice održavala je samo osmatračka grupa. U tu brešu su uputili eskadron 2. izviđačkog rezervnog dopunskog konjičkog divizionu, koji je »potpuno zatvorio« pukotinu.³²⁵

Tim prebacivanjima stvoren je novi obruč, u obliku spirale. Zapadni pravac je bio najslabije zaposednut, iako su tada mislili da će se divizija probijati baš tim pravcem. Međutim, do noći 19. februara više ga nisu mogli pojačati.³²⁶

Glavnina Treeckovih jedinica mirovala je na svojoj liniji blokade. Ispred svojih položaja upućivali su samo manja odeljenja, koja su se tu i tamo sukobljavala sa partizanima. Bile su aktivnije samo jedinice koje su zatvarale južni pravac od Socke, preko gradine Gutenek do Klaneca. Naime, u blizini tih naselja svakog dana su se kretali delovi partizanske divizije.

Pasivnost memačkih jedinica, najverovatnije, proizlazila je iz činjenice da Treeckov štab ni ovoga puta nije uspeo zadržati sve svoje jedinice u svojim rukama. Bile su razvučene na dugačkoj blokadi, dok je pristup i kontaktiranje sa omima koje su se nalazile u brdima bilo teko otežano da se u jednom danu nije mogla ostvariti usklađenost i povezanost za jedinstvenu akciju. Otpao je opšti napad na 14. diviziju; samo na Parožu na diviziju je nasrtao oko 500 do 600 Nernaca. Zima nije pogodila Siamo partizane, već je sprečavala bilo kakvu odlučniju nemačku akciju. Svakodnevno šablonsko opkoljavanje 14. divizije mnogo je zamaralo Nemce.

U početku Nemci nisu preduzeli gonjenje operativne grupe divizije na Pohorju, već su sve snage angažovali protiv glavnine, za koju su znali da je već iscrpljena i zbog toga slabo pokretljiva.

Konačno se 14. divizija otarasila misli o proboju na Pohorje. Kada su se borci u selima Brdče i Brdea donekle odmorili i najeli, i pošto su predali nekoliko teško ranjenih boraca, divizija se iz sela povukla prema zapadu. Već oko dva časa izjutra Nemci su napali jedan bataljon Bračićeve

³²⁵ Isto.

³²⁶ Isto.

brigade, koji je držao položaje severno od naselja Podpečan. Bataljon je imajpre branio diviziju, a zatim se povukao ma Dobaričnik,³²⁷ gde se već prikupila cela divizija. Ranjenici su bili smešteni po kućama, a ostali borei su ceo dan branili prilaze selima. Nemci su pritiskali sa svih strana: od Stravs do Svetog Jušta po jedna četa iz Maunzove borbene grupe, sa zapada eskadron 2. izviđačkog dopunskog rezervnog konjičkog divizionu, a sa juga jedinice iz blokade. Ukupno, u napadu je učestvovalo četiri do pet četa, odnosno oko 600 ljudi. Međutim, nisu imali zajedničku komandu koja bi uskladila njihove akcije. Pritisak je bio žestok, s obzirom na to da su Nemci imali minobacače i skijaška odeljenja. Skijaši su, kao i uvek, vrlo drsko upadali u borbene raspored divizije i nanosili joj velike gubitke. Dok je branila položaje Paroža, pokraj kojih se nalazi naselje Dobaričnik, divizija je bila delimično opkoljena, ali je u fanatičnoj borbi na inož do noći odbraniila svoje položaje. Kako kaže Tone Vidimar Luka,³²⁸ u tim borbama poginulo je deset, a ranjeno 15 boraca divizije.³²⁹

Borcima divizije je bilo potpuno jasno da Nemci uopšte inisu išli niti krenuli za njenom operativnom grupom, pošto se sa Poborja nisu čuli nikakvi znaci vođenja borbe. Znala je da su sada sve memačke snage usmerene prema njoj,³³⁰

Cenećii situaciju, štab divizije je zaključio da su Nemci oko nje opasali dva obruča. Jedan, onaj uži, oko Paroža,

327 Tone Vidmar Luka je u svom dnevniku zapisao: »19. februara Nemci prodiru sa svih strana. Jedan bataljon 13. brigade razbijen kod *Potpečana*. Brigade se pod borbom povlače na *Dobaričnik*«. Zbornik VI-11-107.

328 Zbornik VI-11-107.

329 Prema Klanjšekovom izveštaju, broj teško ranjenih koje je trebalo nositi već se popeo na 80, a broj lakše ranjenih, koji su mogli da se kreću na oko sto. Ostalo je svega oko 30 tovarnih grla, koja su se uglavnom koristila za prenošenje ranjenika. Vojnoistorijski glasnik br. 1 od 1953. godine.

330 Kako se može zaključiti iz Klanjšekovog članka »Putevima slavne 14. divizije« (»Delavska enotnost« od 15. februara 1952) divizija je tada procenila da ju je na Parožu napala neprijateljska grupa jačine od oko 800 ljudi. Prema podacima u Vojnoistorijskom glasniku (br. 1 od 1953. godine) Jože Klanjšek Vasja je ocenio da je jačina grupe bila oko 1 500 ljudi.

na jednoga, i to u trenutku kada u borbu krenu ti neprijateljske jedinice iz druge linije blokade.³³¹

Naveče se komanda divizije odlučila za ostvarenje »dva ne baš jednostavna i laka zadatka«.³³²

»Prvi zadatak: razbiti oba neprijateljska obruča na severozapadnom pravcu, preći dolinu reke Pake, zaposesti sela na Graškoj gori, sledećeg dana se malo odmoriti, pa se u toku iduće noći prebaciti na masiv Moziirskih planina, onemogućavajući neprijatelju dalja opkoljavanja divizije. Jasno je, dakle, da je zbog takve odluke bila napuštena ideja o prelasku na Pohorje«.³³³ Odustali su od tog pravca zato što su na njemu bile raspoređene najjače neprijateljske jedinice. Da bi ispunila sve te zahteve, divizija se morala rasteretiti i kod seljaka ostaviti većinu teških ranjenika.

Situacija je realno ocenjena. Precenjivanje jačine neprijatelja, greška koju je štab divizije redovno ponavljao, u ovom slučaju nije imala neki osobit značaj. Ukoliko bi divizija ostala na Parožu i sledeći dan, Nemci bi na nju navalili još većim snagama, pa bi i gubici bili veći. Kasnije ćemo videti da je pravac za proboj bio pravilno izabran. U tom pogledu štab divizije je sa začuđujućom sigurnošću odabrao pravo mesto.

Prema toj odluci, 14. divizija bi se 20. februara našla na Graškoj gori. Ukoliko bi proboj uspeo, to bi istovremeno značilo i izlazak sa terena koji je pogodan za opkoljavanje. Područje Paškog Kozjaka je, naime, bilo zadnja pogodna teritorija, opasana cestama, na kojoj su se mogla vrlo brzo organizovati uporišta i koja je zbog male površine bilo jednostavna za opkoljavanje. Međutim, Graška gora je zahvatala širu teritoriju, koja sa zapada nije obuhvaćena nekim dobrim putevima i koja je mnogo podesnija i sigurnija za kretanje i manevrisanje partizanskih jedinica. Nije previše strma, s obzirom na to da je Graška gora visoka svega 789 metara. Na prelazima sa mesta na mesto nema

³³¹ Procena situacije i snaga preuzeta je iz članka Jožeta Klanjšeka Vasje »Putevima slavne 14. divizije«. Delavska enotnost od 15. februara 1952. godine.

³³² Isto.

³³³ Isto.

duboko useemih udolice, što znači da će li snega biti manje nego, na primer, na Paškom Kozjaku, čija je visina skoro 1 200 metara. Sa Graške gore nema dobrih prelaza na Pohorje, s obzirom na to da se između njih prostire široka i veoma pregledna ali i veoma opasna Mislinjska dolina. Zato postoje bolji prelazi prema Koruškoj i prema Mozirskim planinama, do kojih se može stići jednonoćnim maršim. Ipak, najveća uteha za diviziju bila je činjenica da je stanovništvo u krajevima od reke Pake prema zapada bilo privrženo partizanima.

Tako se kod boraca 14. divizije ponovo javila nada da će se spasiti. Da li će koruška brda i Moairske planine zaista pomotiti diviziji da se otrese nemačkih progonitelja? Rasprostranjenost tih planina i njihova nepristupačnost davali su nade u spas. Međutim, takav planinski masiv zimi sferiva mnoge opasnosti. Vrlo lako se moigu zatvoriti malobrojni prelazi, a u negostoljubivoj divljini preti smrt od gladi i mraza, jer tamo nema naselja niti skloništa.

Nakon borbi na Parožu, divizija je naveče malo odahnula. U selu je ostavila dvanaest najtežih ranjenika,³³⁴ za koje bi — prema mišljenju lekara — dalji pokret značio sigurnu smrt. Bila je to teška odluka. Jer, ranjenici su nerado ostavljali diviziju. Neki su molili da ih radije ubiju, kako ne bi živi pali Nemcima u ruke.³³⁵

Posle kraćeg odmora divizija je iz Dobaričnika krenula prema Podvinu (severno od St. Janža), sa ciljem da se izvuče iz prvog neprijateljskog obruča. Trinaesta brigada je bila u prethodnici. Na oko sto metara od Podvina naletela je na snažnu mitraljesku vatru. Neprijatelj³³⁶ se, naime, utvrdio u kućama pokraj puta. Proboj na torn mestu zahtevao bi mnogo žrtava, s obzirom na to da se neprijatelj

334 U članku »Četrnaesta u Štajerskoj« (»7 dni« od 19. februara 1954) Stane Terčak o tim ranjenicima piše: »U toku noći ... je ostavila teško ranjene borce po seoskim domaćinstvima, pošto su svi nosači bili veoma umorni, promrzli i nažuljeni pa zato za dalje nošenje nesposobni. Te ranjenike su Nemci kasnije otkrili i postreljali. Spasio se samo četrnaestogodišnji kurir Branko, kojega su prebacili u bolnicu u Maribor. Svi streljani danas imaju na Štrmcu iznad Dobrne zajednički grob i spomenik«.

335 Isto.

336 Bio je to eskadron 2. izviđačkog rezervnog konjičkog divizionu iz Slovenjgradeca.

nalazio na povoljnim položajima. Zato je štab divizije povukao svoju prethodnicu i naredio joj da iskuša sreću malo severnije, na mestu gde se nalazila najviša tačka toga kraja. Preispitivanje terena oduzelo je diviziji mnogo dragocenog vremena. Tek oko tri časa izjutra (20. februara), gazeći sneg debljine oko 60 cm, Bračićeve brigada se približila vrhu Rudnik (kota 988), koji je od kote 1 063 nad Svetim Joštom udaljen svega kilometar i po. Za izvršenje proboja bila je određena manja grupa, pošto se na Rudniku nalazila nemačka zaseda. Nekoliko boraca bilo je snabdeveno zaplenjenim belim ogrtačima. Neprimetno, približili su se Nemcima na svega tri metra. Neko je iznenada zgrabio redenik »šarca« koji je jedan Nemačkin čvrsto držao u svojim rukama; više nije mogao pucati. U međuvremenu, grupa bombaša je napala nemački položaj i brzo ga razbila. Tako je dominantna tačka Rudnik pala u partizanske ruke. Sa te pozicije mogli su lakše proširiti brešu, čime je načinjen bezbedan prolaz za celu diviziju.

»Tek kasnije se ispostavilo da je oko pet časova na sektoru 2. izviđačkog eskadrona, u potpunom mraku i po magli, vođena borba sa dolovima neprijateljske bande.«³³⁷ I još: »Oko pet časova (20. februara, op. aut.), lovačka četa (iz Maunzove borbene grupe), koja se najverovatnije nalazila na položajima kod Svetog Jošta, kota 1 063, konstatovala je da su se delovi banditske grupe probili prema zapadu, i to kroz blokadu južno od kote 1 062«. (U nemačkim kartama označeno je da je kota kod Svetog Jošta visoka 1 062 m, op. aut.).

Posle toga, divizija se počela spuštati strminom u duboku jarugu i uputila se prema Lesniku i Prelogama, u pravcu železničke stanice Paka. Pred divizijom je bio još jedan ozbiljan zadatak — trebalo je savladati Nemce na drugoj liniji blokade, u dolini reke Pake. A zbog razdanjivanja, situacija je za diviziju postajala sve kritičnija. Da se u dolini ne ponovi slučaj koji se dogodio kod Svete Marjete?

Partizanska kolona je žurila. Sneg i velika strmina jaruge nisu dozvoljavali normalno spuštanje. Bilo je klizavo

337 Treeckov izveštaj, Zbornik VI-11-141.

i kada bi meki borac pao, kao lavina bi se kotrljao niz strminu, ne mogavši se zaustaviti. Tu i tamo nagomilalo bi se po dvadeset i više boraca, sa ranjenicima i tovimim grlima, tako da je bilo teško razmrsiti takva čvorišta. Nosi-la i ranjenici su bili u snegu. Mazge su se »ukopale« sa sve četiri i nisu htele mz strminu u jarugu. Tada bi ih borci nogom gurnuli pozadi i one bi se otkotrljale naniže. Tako je bila savladana najteža strmina, posle čega su se blagom padinom spuštali prema reci Pakđ.

Kada se Bračičeva brigada, kao prethodnica, u svitanje zatekla u dolini reke Pake, bila je ugodno iznenađena. Neprijatelja nije bilo — put je bio slobodan. Na cesti su primetili sveže tragove tenkova, dok su gomile slame na položajima govorile na koji način su se Nemci branili od hladnoće. Samo nekih 15 minuta ranije, tako su govorili mestami, Nemci su otišli prema Doliiču.³³⁸ Zatim je prethodnica obezbedila cestu sa severa i prema jugu, dok se nekoliko boraca popelo ma padinu sa druge strane ceste. Put je bio osiguran, pa je kolona mogla napred. Reku je prešla preko mosta, posle čega je prešla železničiku prugu. Samo jednom je železnička kompozicija presekla kolonu. Četrnaesta divizija je prešla dolinu južno od Stropnika (ik. 860). Glavnina se cestom uputila prema jugu, posle čega je skrenula sa ceste i krenula stazom, preko kote 665, prema selu Girkovce Skalske, koje se nalazi na visini od oko 620 metara. Poslednji delovi kolone su preko reke Pake prešli tek oko 10.30 časova.

U tom selu divizija je sačekala zaostale delove komore i ranjenike. Tu su skuvali i prvi obrok hrane. Potom su svi ranjenici razmešteni po kućama.

Uskoro su nastavili put do sela Plešivec (skica 16), gde su nameravali i da ostanu. Svi borci su popadati na zemlju od umora; po kućama, štalama, šupama li semicima tako su čvrsto zaspali da su ih s mukom budili da jedu.

Toga dana obezbeđenje jedinica preuzele su isključivo starešine.

³³⁸ Treeckov štab je rano povukao retke zasede iz doline reke Pake, pošto su mu jedinice bile potrebne za pripremani opšti napad na diviziju. A o proboju divizije je bio obavešten tek oko 8.20 časova.

Prvi put od kako traje marš mogli su bolje da se pobrinu za ranjenike. Neki su na nosilima odležali već deset dana. Za to vreme vrlo retko su imali priliku da se nađu na toplom. Na rukama i nogama smrzavali su im se prsti. Iscrpljeni nosači morali su se smenjivati svakih sto metara. Tokom tog noćnog marša umrlo je više teških ranjenika, a neki borci su se smrzli, pošto su se onako dremaljivi na trenutak naslonili na drvo ili kakav grm i zaspali.³⁸⁹ Posle pokreta do sela Plešivec, ranjenici su ličili na mrtvace. I sami lekari su bili vrlo iscrpljeni, ali su i pored toga nevarovatnom požrtvovanošću i natčovečanskom naporima pružali ranjenicima svu pomoć. Trebalo je previti mnogo ranjenika.

Divizija je bila veoma iscrpljena. Bilo je malo onih, uključujući i štab divizije, koje nije ranilo neprijateljsko zрно, bomba ili parče granate. Mnogi nosači ranjenika bili su toliko nažuljemi, da su im se na ramenima pojavile duboke rane.³⁴⁰

U Plešivcu i u drugim selima stanovništvo je s punom pažnjom prihvatilo partizansku vojsku. Tu se već mogla naći politička organizacija Osvobodilne fronte i Komunističke partije. Plešivec je pružio gostoprimstvo diviziji. Za sve je bilo dovoljno prostora, za sve dovoljno hrane. Posle dugo vremena partizani su opet jeli. Bilo je dovoljno ukusno pečenog hleba. Na stolovima se rumenilo piće od di-

339 U članku »Naša Četrnaesta u Štajerskoj« (Slovenski zbornik 1945), Cene Logar priča da su mnogi zaostajali za kolonom, iznemogli, premoreni i prozeblji. Drugi su se uvukli u štale i senike u želji da po svaku cenu malo odspavaju. Njih nije bilo lako podići pa i da im zapreti smrt. Zaostali su, ali nisu dezertirali. Bili su samo toliko umorni da za njih nije važila nikakva disciplina — više nisu predstavljali vojnu jedinicu.

340 »Marš od 20/21. februara 1944. godine« — piše Jože Klanjšek Vasja — »niko od učesnika neće nikada zaboraviti. Bio je najteži od svih koje je izvršila 14. divizija, a može se bez preterivanja reći da spada među najteže uopšte u celom toku NOB-a. Na tom maršu je bilo bezbroj primera natčovečanskih napora za očuvanje ranjenika. Borci ... su bez gundanja nosili ranjenike. Tu se ispoljila krajnja surovost rata, s jedne strane, a neopisivo herojstvo, ljubav i požrtvovanje svih boraca i starešina, njihova snažna patriotska svest i ljubav prema slobodi svoga naroda, na drugoj strani (snaga, koju ne može slomiti nikakvo nasilje)«. Vojnoistorijski glasnik br. 1 od 1953. godine.

vljih krušaka. Cinije su bile pune osušenog voća i oraha. U očajna srca ponovo se vratilo dobro raspoloženje. Iznu-reni borci su ponovo povratili snagu. Odmarali su se, osušili i okrpili odeću i preobuli se. Malodušnost je nestala, a borbenost se povratila.

Operativna grupa 14. divizije pomakla se sa Glažutske planine 19. februara. Kretala se po zavejanism padinama Pohorja, preko goleti Rute, ka Mislimjskoj jaruzi (Mislinjska graba). Odatle su se uputili ka Ramšaku i Cavnkaru, gde su se odmarali do večeri. Posle večere su otišli, a izjutra narednog dana stigli su kod Brešara na Razbonici.

Kada se 20. februara, izjutra, operativna grupa prebrojala, u 3. bataljonu Tomšičeve brigade bilo je 42 partizana, u Sercerovoj je bilo oko 90, dok je Bračičeva imala svega oko 30 boraca.³⁴¹ Ukupno, to je iznosilo 162 borca. Ako se uzme u obzir da se na terenu nalazila i poneka patrola, onda se može reći da je operativna grupa imala približno oko 170 boraca.

Kakav je plam imala operativna grupa nije nam poznato. Verovatno su se 'kretali prema zapadu kako hi uspostavili vezu sa Zidanšekovom brigadom, za koju se pretpostavljalo da se zadržava negde u blizini Golavabuke. Stanovništvo je vrlo srdačno prihvatilo partizane i nudilo im sve što se moglo naći. Čak su dobili i krofne, pošto se blizio dan poklada (karnevala). Ipak, za hranu nije bilo lako, s obzirom na to da se na istom terenu prehranjivala i Zidanškova brigada.

Zaključci

Nemci su skratili liniju opkoljavanja; pošto su delimično napustili blokadu u dolini reke Pake, njihova linija opkoljavanja je imala oblik spirale. Međutim, zapadni pravac ni do noći 19. februara nisu mogli dobro zatvoriti. Procenili su da će se divizija povlačiti baš prema zapadu. A sva njihova nastojanja bila su unapred usmerena na organizovanje čvrste blokade.

Četrnaesta divizija je 19. februara izjutra napustila sela Brdice i Brdče i ceo dan se branila u blizini Dobarični-

341 Franc Sterle, (Među proleterima«.

•ka. Kod seljaka je ostavila najteže ranjenike i sakrila deo naoružanja, koje su borci inače prenosili sa mnogo napora. Na taj način se donekle rasteretila. U toku noći 19/20. februara spretno se izvukla sa Paškog Kozjaka i smestila na Plešivcu. Još uvek je bila izuzetno uporna, bez obzira na to što se njena borbena moć smanjila. Prebacivanjem na Plešivec sva nemačka nastojanja da izvrše opkoljavanje ostala su uzaludna i beznačajna, pa su ponovo morali ukrcavati svoje jedinice u kamione, kako bi ponovili već toliko puta lizjalovljeni manevar.

Operativna grupa 14. divizije imala je još 162 borca i kretala se jugazapadnim padinama Pohorja.

3. GORA JURIŠA

(20. i 21. februara 1944. godine)

Četrnaesta divizija se Nemaima izmigoljila. I ovoga puta je to učinila upravo na partizanski način; samo na jednoj jednoj čuki je nemačku zasedu proterala pravim diverzantskim napadom i prebacila se preko komunikacije bez opaljenog metka.

Ponovo je nastupio general Rösener. Njegova namera je bila da iz Treeckove grupacije izdvoji svoje policijske i žandarmerijske jedinice i da ih uključi u posebnu grupu pod komandom majora Maiwalda,³⁴² kojega je još 13. februara postavio za vođu svih snaga bezbednosti u Donjoj Štajerskoj (Vidi poglavlje »Na pragu Pohorja«). O tom događaju se u Treeckovom izveštaju kaže:

»Naređenje glavnog štaba za uništenje bandi (štab se nalazi u Ljubljani), kojim je regulisano da se sve policijske snage moraju izdvojiti i pod ličnim rukovodstvom angažovati na blokiranju i u Mežiškoj dolini, bilo je i/dano u vezi sa nesporazumom koji je nastao zbog nekakvog našeg manjkavog izveštaja o situaciji. U vreme lične posete višeg vođe SS i policije general-lajtnanta Rösenera, nesporazum je razjašnjen«. ³⁴³

³⁴² Major Maiwald je bio komandant 1. bataljona 19. SS policijskog puka.

³⁴³ Zbornik VI-11-141.

Policijske jedinice su još neko vreme ostale u sastavu Treeokove grupacije.

Treeckov štab je dobio obaveštenje da se 14. divizija probila tek 20. februara oko 8.20 časova izjutra. Znači, njegove veze su još uvek bile manjkave, a teškoće u (ruko-vođenju još nisu bile otklonjene. Treeokove nove odluke odslikavaju i njegove zamisli i ideje. Oko partizana, za koje je zoao da su u Plešivcu, više nije zatvarao potpun ohruč.³⁴⁴ Cenio je da se oni više neće probijati prema istoku ili jugu, već prema severu, na Pohorje, ili prema severozapadu, u Korušku, odnosno prema zapadu, u Mozirske planine. Zbog toga je naredio da se blokada postavi samo od Hude Luknje, preko. Valdeka i Donje Dovže do Šmiklavža, a odatle preko Vodreža na Rdečkii vrh (k. 866). Od te kote su postavili blokadu pravo prema jugu do Šoštanja (skica 17).

Odluka je bila veoma ekonomična, s obzirom na to da je blokada bila duga svega oko 25 kilometara. Koliko je ljudi mogao da postavi na tu liniju? Spisak nemačke operativne grupacije 20. februara pokazuje nam da je Treeck imao na raspolaganju 53 oficira i 2 928 podoficira i vojnika. Ti podaci su zasnovani na spisku koji sadrži brojna stanja početkom borbi protiv divizije. Ako od toga broja oduzmemo gubitke koje je do tada pretrpela operativna grupacija, zatim bolesne i promzle koji više nisu bili sposobni za borbu, može se smatrati da je Treeckova grupacija imala približno oko 330 ljudi mange i da je umesto 2 981 čovdka mogla angažovati samo 2 651 čoveka. Sa tim snagama je mogao na 25 kilometara dugoj blokadi ostvariti gustinu od nekih 90 ljudi po kilometru, s itim što bi mu ostala slobodna grupa sa kojom bi mogao pratiti diviziju. Istina, više premorenih jedinica je povukao u rezerve, ali ih je raspoređivao na takva mesta gde su bile pni ruci u slučaju da ih treba ubaciti u borbu.

Nova blokada je imala svoje slabe strane: severozadni li zapadni pravac bili su teško prohodni i samo delimično upotrebljivi za kamionski prevoz. To znači da bi

³⁴⁴ Podatke je dobijao od vlastitih izviđača i od nekih stanovnika privrženih Nemcima.

u borbi nemačke jedinice na položajima bile prepuštene same sebi, a susedne jedinice bi sporo mogle pristizati u pomoć.

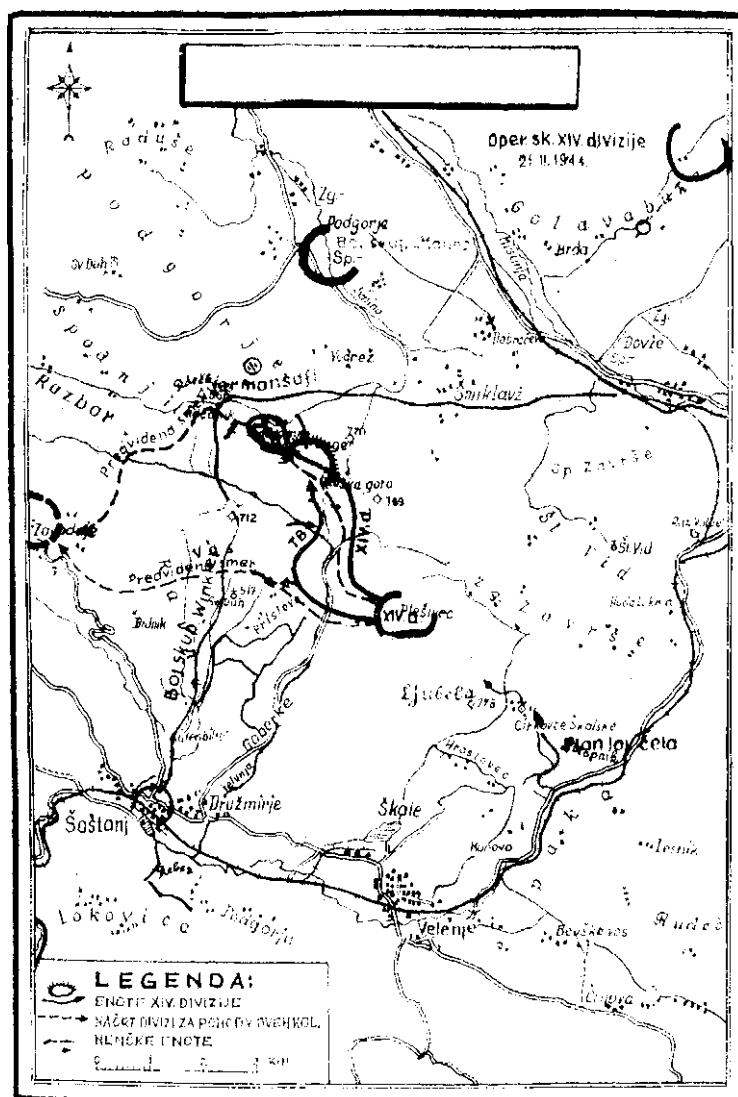
Maunzova borbena grupa je bila prilično iscrpljena i iznurena.³⁴⁵ Pošto su njene jedinice pročešljale Paški Kozjak, kamionima su ih prebacili u Donje Podgorje, u rezervu Treeckovog štaba. Tada je Maunzov zadatak preuzela 6. četa 14. SS policijskog puka, koja je krenula trgom divizije, ali se sa njom nije sukobila do večeri.

Sve veće i odgovornije zadatke počela je preuzimati Winklerova borbena grupa. Njoj su 20. februara priključili žandarmerijsku motorizovanu četu potporučnika Lamprechta (Lamprehta) i žandarmerijsku akcionu četupotporučnika Pflügla (Pfligla) i dodelili joj grupu sa teškim mitraljezima, grupu sa minobacačima i radio-grupu. Imala je 545 ljudi.³⁴⁶ Iz njenog sastava bili su izvučeni: četa 48. bataljona tenkovskih lovaca (Lojewsky) i vermanšaft. Izdvojene jedinice su zapoile zapadni deo blokade, levo od Winklerove borbene grupe. Winkler je organizovao zapadnu liniju blokade od Soštanja—gradina Gutenbihel—Ravne—do reke Velunje kod kote 712. Pošto su nedostajali kamioni, svoje jedinice je rasporedio tek kasno u noć (oko 23.45 časova). Na severom i severozapadnom delu blokade uglavnom se nalazio vermanšaft. Dakle, 20. februara naveče ponovo je uspostavljena potpuna blokada.

U selu Plešivec divizija se odmarala 24 časa. Ponovo su se iz kuća čule harmonike, pesna i srneh. Borci su bili spremni za borbu i pokret. Pa i pored tako dobrog raspoloženja, nad divizijom se nadvio crni oblak. Ako hajka još potraje, mraz i sneg, glad i bolesti, opterećenje sa ranjenicima, nedostatak municije (na Plešivcu su ustanovili da je ponestalo municije za puškomitraljeze i mitraljeze — za

345 »Snage koje su se vraćale sa Paškog Kozjaka (podoficirska škola) imale su, zbog neprijateljskih aktivnosti, olujnog vremena i mraza, nešto gubitaka«. Izveštaj komandanta 922. bataljona poljskih strelaca od 29. februara 1944. godine, Zbornik VI-11-144.

346 Izveštaj komandanta 922. bataljona poljskih strelaca od 29. februara 1944. godine (izveštaj o akciji borbene grupe Winkler). Isto.

Skica 17 — Borbena dejstva 14. divizije na Graškoj Gori 21.02. 1944. godine

puškomitraljeze su imali svega po 120 do 200, a za puške po 15 do 20 metaka³⁴⁷) i neprekidne borbe potpuno će uništiti diviziju. Automatsko naoružanje pričinjavalo je veliku glavobolju: 70% puškomitraljeza, obično, nije funkcionisalo u borbi, pošto na žestokom mrazu (—25°) za njih nije bilo pravog podmaza. Nemački puškomitraljezi su neprekidno dejistvovali.

Bilo je krajnje vreme da se nešto preduzme za spašavanje divizije. Potpuno uništenje bila bi prevelika cena za njenu istorijsku akciju. Ali, šta bi se moglo poduzeti?

Bilo je sve jasnije da bi pomoć morala doći izvana. Četrnaesta divizija je bila premorena, prespora i nesposobna za odbacujući i dug marš u bezbedno zaleđe. Bila je kao ranjena zver, koja se besmo otresa svojih progonitelja i koja me dozvoljava da je dokrajče. U borbi je bila opasna, pošto su se bezgraničnom junaštvu partizana pridružili gnjev i bes. Zbog toga su partizanski juriši postajali tako žestoki da ih nemačka vojska nije mogla izdržati. Bežala bi ili bi se povlačila pred neobrijanim, izmučenim, dronjavim partizanima u jurišu.

Jedina snaga koja bi mogla dometi olakšanje i spas bile su Zidanšekova brigada, koja se tada nalazila u Mislinjskoj dolini, i Šlajderova brigada, koja se kretala po gornjoj Savinjskoj dolini. Zar ne bi bilo delotvorao i sasvim realno ako bi se udružile Operativna grupa 14. divizije i Zidanšekova brigada, ako bi samoinicijativno obrazovale zajednički operativni štab i hrupili u Mislimjsku dolinu, na nemačka uporišta, ili u leđa nemačkim snagama koje su okupirane akcijom protiv 14. divizije? Sigurno je da uspeh ne bi izostao. Međutim, dve partizanske grupacije se nisu sastale, pošto se Zidanšekova brigada već bila pomerila južno od Mislinje, prema Dravogradu.

Ne može se tvrditi da IV operativna zona nije ništa poduzela da bi olakšala položaj i borbu 14. divizije. Stalno je dobijala pozive Glavnog štaba Slovenije da oživi aktivnost svojih jedinica. Iz mjernog izveštaja Glavnom štabu Slovenije od 24. februara 1944. godine vidi se kakve su

³⁴⁷ Prema izveštaju Jože Klanjšeka Vasje, Vojnoistorijski glasnik br. 1 od 1953. godine.

tada bile opšte vojne prilike u Štajerskoj, kako je IV operativna zoma procenjivala situaciju i stanje u Štajerskoj i šta je znala o 14. diviziji.

U izveštaju se kaže da je okupator januara 1944. godine protiv svih štajerskih jedinica izvodio ofanzivne operacije većeg obima. Zbog toga je aktivnost njenih jedinica bila ograničena. »Sa operacijama 14. divizije, koja je deštvovala na Kozjem i koja se, prema zadnjim informacijama, posle teških borbi probila na Pohorje, okupator je bio prinuđen da gro svojih snaga, sa kojima je raspolagao u severnoj Sloveniji, povuče i baci u ofanzivu protiv divizije. Time su naše jedinice dobile novi zadatak — ometati neprijateljeve ofanzivne akcije protiv divizije i potpomagati ofenzivna dejstva 14. divizije«. ³⁴⁸

U štabu IV operativne zone znali su ono što im je rekao Rudi Knez Silas. ³⁴⁹ Naime, znali su da je 14. divizija imala žestoke borbe na Paškom Kozjaku. »Probila se i preko ceste Vitanje—Mislinja prebacila na Pohorje. Tri njena bataljona, iz tri brigade, 18. februara izjutra prebacili su se preko ceste, a za ostale ne znamo«. ³⁵⁰ Sledećih dana vodile su se borbe i na Kozjaku. »Osim akcije na Rajhenburg, divizija nije izvodila veće akcije. . . Pošto nam drug Silas n/ije doneo nikakav pismeni izveštaj, ne možemo ništa koinkretnije da vam saopštimo. Divizija u borbama nije imala mnogo poginulih, ali je zato imala doste ranjenih, kojii se nalaze uz jedinice. Drug Silas je izvestio da štab divizije namerava da odloži i sakrije teško 'naoružanje ii nepokretnu komoru. . . Siru mobilizaciju divizija ne obavlja. Drug Silas nam je saopštio usmenu naredbu druga zaimeniika političkog komesara Rudija, ³⁵¹ da mobilisana lica više ne upućujemo u Dolenjsku, već da ih šaljemo u sastav divizije. . .«. ³⁵²

348 Zbornik VI-11-83.

349 Rudi Knez Silas bio je šef VOS u Štajerskoj i sa svojom patrolom se još na Kozjanskom priključio 14. diviziji. Još 17. februara bio je u štabu 14. divizije i najverovatnije je u noći 17/18. ili 19. februara krenuo u štab IV operativne zone.

350 Zbornik VI-11-83.

351 Viktor Avbelj Rudi.

352 Isto.

, . ' : i • -

Iz tog izveštaja proizlazi da štab IV operativne zone nije bio upoznat sa pravim stanjem i situacijom u kojoj se našla divizija. Pa i pored toga, IV operativna zona nije sedela skrštenih ruku. Aktivirala je jedinice koje su bile u njenom domašaju (sa Zidanšekovom brigadom veze su bile slabe i nepouzdate, op. aut.). Razni izveštaji govore o izvanrednoj aktivnosti štajerskih partizana u to vreme.

Železnicka pruga između Dravograda i Maribora bila je toliko napadana (naročito su je napadale jedinice Zidanšekove brigade), da je komandant 18. vojnog okruga bio prinuđen da pojedinim oficirima i vojnicima, službenicima u uniformi i grupama manjim od 30 ljudi zabrani vožnju javnim putničkim vozovima. Noćna putovanja se moraju, sem preke potrebe, izbegavati.³⁵³ Šlanderova brigada je sa uspehom napadala nemačke kolone kod Vranskog (18. februar), te razna industrijska i druga postrojenja u Solčavi i njenoj okolini. Šlanderova brigada se 20. februara borila sa tri nemačke kolone u selu Rovte, između Menine planine i Dobrovlja, dok je jedan bataljon napao nemački transport na cesti Nazarje—Gornji Grad. Toga dana su partizani u Donjim i Gornjim Krašama na Savinji izvršili mobilizaciju i napali Sveti Jošt. Miner i Kamniško-zasavskog odreda bili su efikasniji. Osamnaestog februara minirali su obe tračnice na pruzi između Kresnice i Litije, te digli u vazduh i zapalili trafo-stanicu u Litiji. Od 18. februara do 3. marta 1944. minerska četa Kamniško-zasavskog odreda je dva puta minirala prugu Ljubljana—Celje. Saobraćaj je bio prekinut ukupno 134 časa, lokomotiva je oštećena, a uništeno je 14 vagona.

Takva aktivnost nije mogla mnogo pomoći 14. diviziji. To su većinom bile diverzantske akcije, uperene na manje ciljeve. Nemci su se tukli koliko su mogli, ali nigde nisu bili toliko ugroženi da bi bili prisiljeni da sa fronta protiv 14. divizije odvoje i povuku veće jedinice. To znači da posredna pomoć jedinica IV operativne zone nije bila efikasna.

Položaj 14. divizije bio bi sasvim drugačiji da se u njoj našao bar jedan odmorani bataljon Slanderove brigade sa

³⁵³ Izveštaj vođe službe bezbednosti za Donju Štajersku od 18. februara 1944, Zbornik VI-11-129.

municijom, lekovima i uljem za zimsko podmazivanje naoružanja. Kako bi Nemci bili iznenađeni da se na prelazima u Mo'zirskim planinama, umesto manjih nemačkih odreda, pojave bataljoni Šlanderove!

Četrnaesta divizija je i dalje, upravo do kraja, ostala usamljena.

Dvadesetog februara, kada su se skoro svi partizani odmarali, po naređenju Komande divizije i prema preporukama lekara, u selu Plešivec i okolnim zaseocima iskopana su podzemna skloništa za ranjenike. U takva skloništa smešteni su svi nepokretni ranjenici, prethodno snabdeveni sanitetskim materijalom za nekoliko dana. Seljanima kojii su preuzeli obavezu da će ih hraniti i čuvati, lekari su dali uputstva za najnužniju negu.³⁵⁴ Divizija je rasterećena, ostali su samo još ranjenici i bolesnici koji su se mogli kretati.

Zatim je štab divizije pripremio plan za dalji pohod. Znao je da je severni pravac opet najjače zaposednut, pa zbog toga nije menjao svoju prvobitnu odluku o nastavljanju marša prema zapadu. Pošto je bio obavešten da se najjače nemačke rezerve nalaze na severu, u Podgorju, i na jugu, u šoštanju, štab divizije se odlučio za marš u dve kolone. Prva kolona, koju je činila Tomšičeva brigada, probijala bi se dolinom reke Velunje, u pravcu sela Ravne. Druga kolona, sa Šercerovom i Bračičevom brigadom, pod borbom hi se probila u pravcu Rdečniika, pokraj Rdečkega vrha (k. 866). Na dostignutim položajima brigade bi prenoćile (noć 21/22. februara), pa hi se sledećeg dana uputile prema selu Šentvid. Tu hi se divizija ponovo spojila, a zatim nastavila pokret prema Belimi Vodama, koje se nalaze na prilazu Mozirskim planinama.³⁵⁵

Tako je štab divizije u dosadašnju taktiku uveo jednu novinu. Kratko razdvajanje je imalo za cilj obezbeđenje manevarskog prostora oko doline reke Velunje i, istovremeno, ostvarenje pregleda nad terenom prema šoštanju

354 Jože Klanjšek Vasja izveštava da nijedan ranjenik nije pao u ruke okupatora, iako ih je bilo oko trideset. Vojnoistorijski glasnik br. 1 od 1953. godine.

355 Prema Klanjšekovom izveštaju, taj plan je i usvojen.

i Podgorjju, odatele bi se mogli očekivati snažniji napadi.³⁵⁶ To je značilo da bi se pokret odvijao strmim grebenima kojii se uzdižu na levoj i desnoj oteli gornjeg toka reke Velunje. Sigurno je da bi takav manevar prinudio Treeckov štab na preduzimanje dopunskih mera i doneo bi mu nove brige.

Dvadeset prvog februara iz kuća se ponovo čula partizanska pesma, uz pratnju harmonike. Međutim, pre odlaska iz Plešivca, diviziju je zadesila jedna nevolja. Mnoge mazge tokom noći nisu više htele da jedu krmivo, iako su bile smeštene po toplim štalama. Tako su i uginule. Tek što je divizija napustila selo, već ju je napao izviđački avion, zaisipajuó je mitraljeskom vatrom i bombama. Nemci su bili dobro obavešteni gde se nalazi divizija.

Tomšičeva brigada, kao leva kolona, spustila se u dolinu rdke Velunje. Tamo su na nju vrebale jedinice Wiinklerove borbene grupe. Naime, te jedinice su izjutra uspele da svoju liniju blokade pripreme i prilagode terenskim prilikama. Winkler je u dolinu reke Velunje upućivao za borbu osposobljena izviđačka odeljenja, pa je uskoro saznao da se 14. divizija priprema za odlazak iz Plešivca. Nemci su sa jakim izviđačkim odredom sačekali Tomšičevu brigadu, koja se iz Velunjske doline već počela uspinjati na suprotni greben. Uz pomoć minobacača i teških mitraljeza brigada je odbijena, pa se povukla i uputila prema Graškoj gori.

Druga kolona 14. divizije, sa isturenom Bračičevom brigadom, krenula je prema severozapadu. U Velunjskom udolju sukobila se sa Winklerovim odeljenjima, popela se na Grašku goru i u neposrednoj blizini Rdečkog vrha (k. 866) naletela na neprijatelja. Uz pomoć topovske baterije, koja je dejstvovala sa položaja na raskršću puteva kod Donjeg Podgorja, neprijatelj je onemogućio proboj partizana i donekle dh potisnuo nazad.³⁵⁷ Pošto su se, u među-

356 Prema Klanjšeku, takođe usvojeno.

358 U ratnom dnevniku 18. puka poljskih strelaca ovako je opisano učešće baterije 438. divizije posebne namene: »Baterija se energično upustila u borbu, odbila je već skoro uspeo napad na položaje varmanšafta i u zadnjem momentu spasila situaciju kod Strgara. Tu su banditi ostavili na bojnopolju 23 mrtva, a ceneći po krvavim tragovima imali su i veće gubitke«. Zbornik VI-11-147.

vremenu, na Graškoj gori pojavili i tomšičevci, štab divizije je sve jedinice na Graškoj gori rasporedio za odbranu.

Graška gora je visoka oko 800 metara. Na severozapadu se nalazi zaselak Jager, u blizini kote 826. Tu je položaje zaposela Bračičeva brigada i 1. bataljon Sercerove brigade (skica 17). Tomšičeva je branila prilaze Graškoj gori sa severa i sa jugoistoka, a Sercerova sa juga. Štab divizije se postavio tako da je mogao koimandovati svim jedinicama u odbrambenom rasporedu. Uz njega su se nalazile i razne pozadinske jedinice, Kulturno-umetnička grupa, te divizijska, odnosno brigadna previjališta sa bolesnicima i ranjenicima. Tako je bila organizovana odbrana Graške gore, pri čemu se ključni položaj nalazio na Ferguonovom vrhu. Oko tri časa posle podne započela je jedna od najljućih odbrambenih bitaka 14. divizije.

Na položajima na Rdečkom vrhu (k. 866) Nemci su imali jaku grupu. Pošto je odbio Bračičevu brigadu, savezni vođa Steindl je »na čelu svojih i angažovanih vermana prešao u protivnapad i potisnuo banditske snage 2 km nazad. Neprijatelj je imao velike gubitke i za sobom je ostavio 21 mrtvog«. Tim škrtim recima u Treeckovom izveštaju opisuje se borba na Graškoj gori. To znači da je u toj borbi učestvovala i grupa vermana pod rukovodstvom Steindla i jedinice koje su držale položaje na Rdečkom vrhu. Nije nam poznato koje su to jedinice bile. Prema našoj oceni, diviziju je ukupno napadalo oko 600 nemačkih vojnika, koji su tada imali i snažnu podršku artiljerije i minobacača. Vermani su uporno i beano napadali na partizane, sa željom da okončaju tu iscrpljujuću poturu. A partizani su ih, opet, odlučno odbijali. Izveštaji govore o nekih pet do sedam juriša na položaje divizije, ali su svi bili odbijeni partizanskim protivjurišima.

Nemački napadi na položaje 14. divizije bili su pripremljeni tako da je pešadijskom napadu prethodila artiljerijska priprema. Pošto su imali veliku nadmoć u naoružanju i dosta municije, partizansko automatsko naoružanje je čitalo sve dok se neprijatelj ne bi sasvim približio partizanskim položajima. Kada bi krenuo na juriš, partizani bi po neprijatelju otvorili žestoku vatru ili bi ga odbijali

protivjurišem. Tu i tamo neprijateljskim vojnicima bi uspjelo da se približe partizanskim položajima čak na 30 metara.

Najžešće su napadani položaji bataljona Sercerove brigade, kojim je komandovao Lado Mavsar Ronko. U trenutku kada se bataljon počeo povlačiti korak po korak, u pomoć mu je pritekao bataljon Tomšičeve brigade. Brzo je zbacio Nemce sa zauzetih položaja.

Neprijateljska artiljerija je zatim počela nasumično tući po položajima 14. divizije. Granate i mine su padale i po komori i ubile nekoliko mazgi.

Zbog žestokog neprijateljskog pritiska, na položaje su morali izaći svi. Kajuhova Kulturno-umjetnička grupa borila se zajedno sa već starim i iskusnim jurišnicima. Tu je poginuo vajar Janez Weis Belač.³⁵⁸ Kada se divizija, pod zaštitom mraka, pripremala za pokret, u zaštitnici je ostao kapetan Lado Mavsar Ronko. Nemci su još jednom otvorili artiljerijsku i minobacačku vatru. Tada je krhotina granate smrtno pogodila komandanta bataljona.³⁵⁹

U spomen na tu strašnu bitku, Graška gora je nazvana Gora juriša.³⁶⁰

U toku junačkih odbrambenih borbi na Graškoj gori divizija je imala 10 mrtvih i 20 ranjenih (izveštaj štaba divizije od 5. marta 1944. Glavnom štabu Slovenije).³⁶¹ Međutim, Tone Vidmar Luka u svom dnevniku³⁶² kaže da

353 O njemu piše Matevž Hace, navodeći da ga je pogodila mina u trenutku kada se, noseći puškomitraljez, približavao prvoj borbenoj liniji. »Komesarovi zapisi«, II deo.

359 Kapetan Lado Mavsar Ronko bio je jedan od najomiljenijih komandanata. Matevž Hace je u svojim »Komesarskim zapisima«, II deo, sa oduševljenjem pisao o njemu: »Na čelu svoga bataljona poginuo je izuzetno hrabri komandant Ronko; to je onaj Ronko koji je 1942. godine sa malom četicom izdržao pritisak 2 000 Italijana, tri tenka i četiri aviona iznad Sodražice. Osim toga, kapetan Ronko je bio izuzetno omiljen... Borci su ga toliko voleli da ga drugovi iz bataljona nisu hteli pokopati. Najradije bi ga nosili sa sobom kao ranjenika. Sahrnjen je tamo gde je i poginuo. Proglašen je za narodnog heroja«.

360 Stane Terčak, Gora juriša — »Sećanje na partizanske godine«, II deo, 1948. godina.

361 Zbornik VI-12-8.

362 Zbornik VI-11-107.

je divizija imala 10 mrtvih i 30 ranjenih. Istovremeno, Treeckov izveštaj sadrži podatak da je »neprijatelj imao velike gubitke i da je za sobom ostavio 21 mrtvog«.³⁶³

O nemačkim gubicima nemamo pouzdanih podataka. Partizanski izvori su (ih, svakako, preterano precenjivali. Tako Tone Viidmar Luka u svom dnevniku kaže da su Nemci imali 80 mrtvih,³⁶⁴ dok se u izveštaju 14. divizije Glavnom štabu neprijateljevi gubici procenjuju na »ceca 40 mrtvih i preko 80 ranjenih«.³⁶⁵

Operativna grupa 14. divizije je 20. i 21. februara ostala u selu Razborica. Dvadesetog februara se kod Brešara (Golavabuka) održao sastanak komandanata svih jedinica grupe.³⁶⁷ Govorilo se o aktuelnim pitanjima: kako pomoći diviziji i kako se sraabdevati hranom. Bilo je više predloga. Smatrali su da bi u Mislinjsku dolinu trebalo uputiti više patrola jačeg sastava, koje bi napadima na neprijatelja odvratile njegovu pažnju od glavnine divizije. Bilo bi dobro da napadnu neko uporište u dolini i tako ukažu diviziji na mesto gde se nalaze, a usput bi u uporištima, možda, našli i malo hrane. Međutim, te zamisli se nisu obistinile. Ipak, bile su upućene patrola za uspostavljanje veze sa divizijom. Tokom kretanja preko Graške gore i Mozirskih planina koristili su se i kurirskim stanicama teritorijalnih veza.

Operativna grupa 14. divizije je 21. februara jasno čula da se na Graškoj gori vodi borba. To ju je trglo iz dremeža.

Zaključci

Nemci su definitivno napustili potpuno opkoljavanje teritorije na kojoj se nalazila divizija. Uvideli su da tako ne mogu sprečiti njene proboje. Pošto se linija fronta pomerala prema zapadu, već su se našli na terenu koji bi zahtevao mnogo više jedinica za potpuno opkoljavanje.

363 Zbornik VI-11-141.

364 Zbornik VI-11-107.

365 Zbornik VI-12-8.

367 Tako priča Stane Terčak u knjizi »2ivi zid«.

Treeck je bio ubeđen da će divizija krenuti napred prema zapadu, u Mozijske planine, ili prema severozapadu, u koruška brda. Te planove Meo je sprečiti neprekidnom blokadom. I jačina nemačke vojske je znatno opala. Maunzova borbena grupa više nije mogla pratiti diviziju, jer se mnogo iscrpila u trodnevnim borbama na Paškom Kozjaku i marševima.

Četrnaesta divizija je 21. februara preispitala jednu taktičku novost: prvo se kretala u dve marševske kolone, i to pravcima koji su joj omogućavali pun pregled nad celom feritorijom i dobre položaje, sa nameroim da se probiju još za videia. Međutim, pokazalo se da je vidno doba dana nemački saveznik. Imali su teško* naoružanje i mogli su ga lako upotrebljavati, pošto su još ranije zaposeli položaje na pogodnim uzvišenjima i pošto su na vreme pripremili zasede.

4. POSLEDNJI PROBOJ

(21. i 22. februara 1944. godine)

Naveče su borbe na Graškoj gori prestale. Treeck je shvatio da se partizanska divizija želi po svaku cenu probiti prema zapadu. Zato je zadržao ranije zaposednutu i organizovanu liniju blokade. Plašio se da partizanima ne uspe proboj prema severozapadu, otprilike na spoju između vermanšaftskih odreda i Winklerove borbene grupe. Zato je dve čete iz sastava Maunzove borbene grupe, koje je (imao u rezervi u Donjem Podgorju, uputio na položaje kod Razbora i Suhodoia. U rezervi mu je ostala još jedna četa Maunzove borbene grupe. Izuzev toga, ništa drugo nije poduzimao.

Kada je sledećeg dana, 22. februara, saznao da se divizija prikupila u selu Ravne, severno od Soštanja (skica 18), gde je prispela iz Plešivca, u Soštanj je kamionima uputio preostalu Maunzovu četu iz rezerve, ojačanu vodom lakih mitraljeza. Naime, odatle su se jedinice cestom iz Soštanja mogle upućivati u Crnu, bliže odabranom mestu u liniji blokade koju je držao Winkler. Oko pola deset, ta četa je stigla u Soštanj i stavljena pod Winklerovu komandu.

Pred samo svanuće, iz blokade između šoštanja i sela Ravne, upućivane su izviđačke patrole, koje su uskoro ustanovile da se partizanska divizija nalazi sasvim blizu.

Posle borbe na Graškoj gori, 14. divizija bi morala požuriti prema zapadu, kako bi još u toku noći probila blokadu negde zapadno od Velunjske jaruge. Pošto se proboj preko dana izjalovio, sreću je trebalo pokušati tokom noći. Divizija se prikupila južno od sela Graška gora, ali nije mogla odmah nastaviti pokret. Bilo je previše ranjenika kojima je trebalo pružiti prvu pomoć, a neke je trebalo sakriti po seoskim domaćinstvima. Partizani su, takođe, bili premoreni i bilo im je potrebno nekoliko časova odmora.

Komanda divizije je imala bezbroj briga. Na Graškoj gori su utrošili toliko municije da su skoro ostali bez nje. Znači, nove borbe se više ne mogu prihvatiti. Zbog toga se još u toku noći moraju izvući i provući kroz blokadu i što pre popeti na Moziške planine.

Prvo su ranjenici na brzinu plevijeni. Posle toga se 14. divizija vratila na Plešivec. Tek posle ponoći napustili su gostoljubivo selo i onako premoreni krenuli na put. Spustili su se u Velunjsku jarugu. Kada je svanulo, zatekli su se pred Wiinklerovom borbenom grupom.

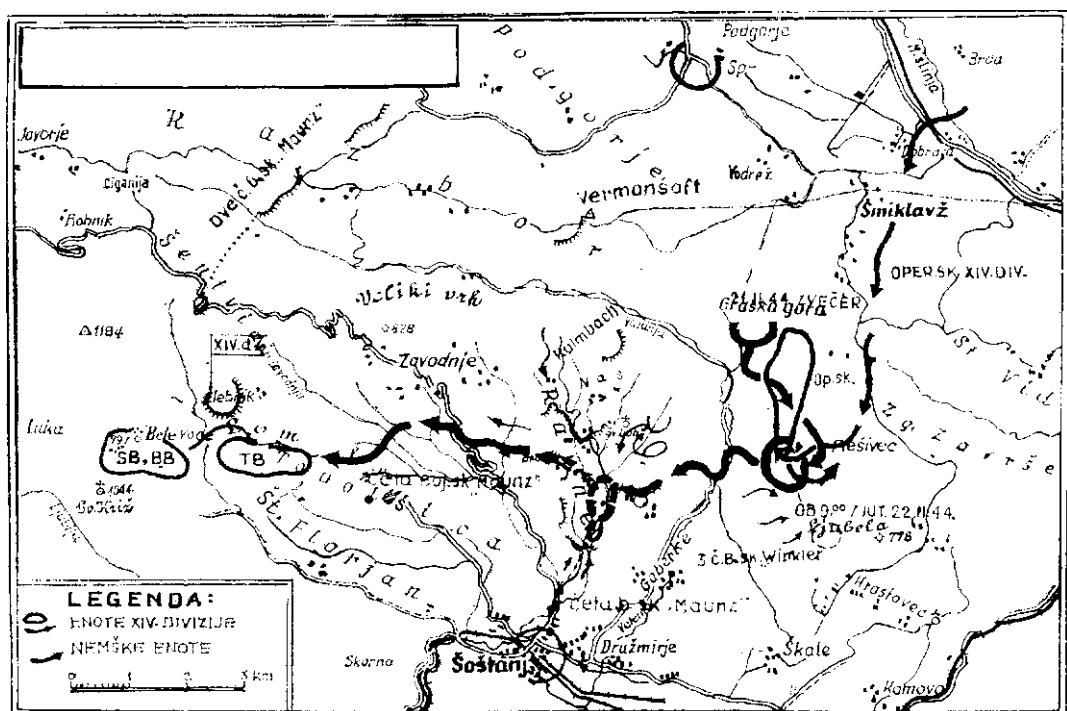
Toga jutra 14. divizija se kretala skoro istim putem kao i prethodnog dana. Jutarnji mrak joj je omogućavao da se gotovo neopaženo privuče do nemačke blokade.

Dvadeset drugog februara, oko šest časova izjutra, kada se prethodnica divizije oprezno uvukla u selo Pristovo, primetila je da u svim kućama gore svetla, što je bio neuobičajeno. Komanda je posumnjala da nešto nije u redu, pa je naredila da se tiho i oprezno krene napred. Tada je iz neke kuće slučajno izašao jedan nemački vojnik i primetio kolonu tamnih prilika. Sa strahom je alarmirao svoju jedinicu. Nemački vojnici su poskakali iz kuća i povukli se prema severu. Ali, i partizani su se zbunili. A kada im je posle nekoliko trenutaka naredeno da opkole kuće i otvore vatru na svakoga ko iz njih bude izlazio, već je bilo kasno.

Seljani su obavestili partizane da su se nemačke jedinice, koje su posećivale selo, više puta menjale. Ta posled-

Za proboj je bila određena Tomšičeva brigada. Tokom priprema sa nemačikom jedinicom sukobila se i divizijska zaštitnica, koja ih je pratila još od Pristova. Tomšičeva brigada je krenula u napad u pravcu sela Topolšica. Svaki njen napad bio je odbijen. Tako su napadi Tomšičeve brigade tri puta osuđeni. Sreću je zatim pokušala i Bračičeva brigada, ali ni ona nije uspjela. Obe brigade su pretrpele osetne gubitke.

368 Izveštaj komandanta 922. bataljona poljskih strelaca od 29. februara 1944. godine, Zbornik VI-11-144.

Skica 18 — Poslednji proboj 14. divizije kod sela Ravne na dan 22. 02. 1944. godine

Uzrok neuspeha bio je u tome što siloviti juriši tom-
šičevaca i bračičevaca, zbog nedostatka municije, nisu bili
potpomognuti mitraljeskom vatrom, kojom je trebalo su-
zbiti i ugušiti vatru iz neprijateljevih bunkera. U tome je
prošlo nekoliko časova, pa je major Winkler odlučio da
privuče još ojačanja. Iza leđa, tamo od Pristava, pribli-
žavala se nemačka jedinica, koju su zadržavali delovi Ser-
cerove brigade. Sa severa, iz pravca kote 866 (Rdečki vrh),
primećena je jedina manja kolona. Bila je to borbena grupa
Kalmbach. I baš tada je komanda divizije dobila obave-
štenje da se iz Soštanja, u streljačkom stroju, približava
jaka grupacija Nemačka i da je prate samohodni topovi. To
je bila četa planinskih lovaca iz borbene grupe Maunz.
Iz Soštanja su po diviziji tukli topovi, a Winklerovi mino-
bacači su je obasipali minama.

Toga jutra se majoru Winkleru nasmešila sreća. Kako
izgleda, bogovi rata su upravo njemu ukazali čast da spasi
nemačke jedinice velike brige i uništi 14. diviziju. Imao je
mnogo preimущества, koje do tada drugi nemački koman-
danti nisu imali. Pre svega, bio je sam zapovednik cele
grupacije koja se našla oko partizanske divizije, pa je tako
mogao samostalno donositi odluke; 14. divizija mu se, tako
reći, sama vratila u borbeni raspored, pa za manevar opko-
ljavanja nije trebalo utrošiti mnogo vremena, a ni mnogo
truda. Dan je bio vedar, što je omogućavalo' dobra merenja
i upotrebu teškog naoružanja; položaji njegovih jedinica
bili su dobro utvrđeni, maskirani i međusobno povezani.
Iako je bio jak mraz, Winklerove jedinice su sa lakoćom
i jednostavnim postupcima zaposedale svoje položaje. Na-
ime, Ravne nisu kompaktno i zbijeno inaselje, već ga veći-
nom čine osamljena seoska domaćinstva, razbacana sredi-
nom polja i po padinama. Svako seosko domaćinstvo bilo je
položaj za desetinu, vod, a rede i za četvu. Pošto domaćin-
stva nisu mnogo udaljena jedno od drugog, Nemci su
uspostavili čvrstu vatrenu međusobnu vezu. Njihovi puško-
mitraljezi su vatrom potpuno pokrivali sve međuprostore.
Winklerovi komandanti i komandiri su imali dovoljno vre-
mena za izviđanje okoline, uočavanje ključnih položaja i
postojećih mogućnosti za transport i povezivanje. Winkler

je raspolagao posebnom radio-grupom, koja mu je obezbeđivala dobru vezu sa drugim jedinicama i komandama.

Nastala je najkritičnija situacija eelog pohoda. Divizija je bila sabijena na vrlo malom prostoru, u šumici jugoistočno od Kaplanovog gazdinstva. Šuma se nalazi skoro na vrhu nižeg grebena koji se proteže prema severu, odnosno prema zaseoku sela Ravne u kojem se nalazi škola. Postojala je opasnost da će partizane razbiti topovskom i minobacačkom vatrom i da će, potom, jednostavno poloviti preživle pojedince. Zaštitna odeljenja divizije povukla su se i nisu otvarala vatru, pošto niko nije hteo utrošiti poslednje metke. Za puškomitraljeze su imali po 20 do 40 metaka, a borci za puške svega po dva do tri metka. Za strojnice (mašinke), koje su u minulim jurišima odigrale veoma značajnu ulogu, više nije bilo ni jednog metka, sem što je komandant divizije raspolagao sa dva okvira.

Divizija je bila svoju bitku za opstanak, za svoje biti ili ne biti. Međutim, omih žilavih borbi i nezadrživih juriša više nije bilo.

Mnogi pisci, a naročito učesnici pohoda,³⁶⁹ vrlo slikovito dočaravaju prilike u diviziji i njen očajni položaj u selu Ravne. Aili pošto je prikaz borbi dat mnogo godina posle tih zbivanja, nema uvek tačnih podataka o terenu. Vrlo su česte zablude u pogledu samih događaja.

Kako su događaji tekli?³⁷⁰

Još ranije srno napomenuli da su nemačke jedinice zaposele osamljene seoske domove, koji su bili jedan od drugoga udaljeni oko 500 metara. Međuprostore su tukli

³⁶⁹ »Štab divizije se nakon kratkog savetovanja odlučio« — priča Tone Vidmar Luka — »da iskoristi poslednje sredstvo — proboj neprijateljske blokade starešinama, odnosno oficirima. Sve- stan i odan čovek protiv tehnike i željeza? Uskoro su se na čelu naše kolone sakupili svi oficiri i posle kraćeg dogovora smo udarili. ...« (»Kroz sneg i oluju u Štajersku«, Borec, 1958. godine).

³⁷⁰ Zajedno sa Tonetom Vidmarom Lukom, jula meseca 1965. godine, posetio sam i obišao poprište borbi u selu Ravne. Meštani, pre svega školski direktor Franc Hudomal, pružili su nam obilje podataka koji su korisno poslužili da se koliko-toliko rekonstruiše tok borbi.

minobacačkom i mitraljeskom vatrom.³⁷¹ Nemci su kod Kaplana ostavili jednu desetinu iz žandarmerijske čete. Desetina je raspolagala sa dva puškomitraljeza, pa je levo i desno od pomenutog seoskog domaćinstva izgradila po jedan bunker. Desetina je bila dobro raspoređena, uz samu ivicu pošumljenog grebena. U podnožju grebena nalazila

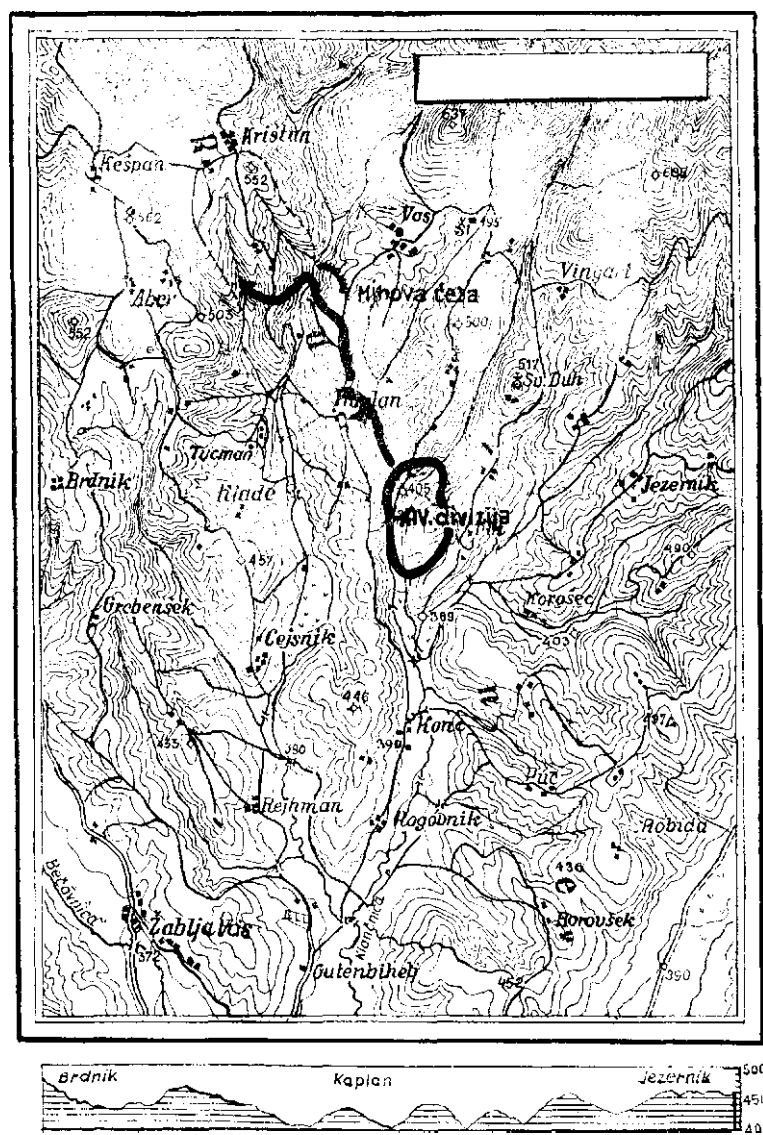
371 Dr Ivan Kopač Pauček ovako opisuje borbu u selu Ravne: »Na dan 23. februara (tačnije 22. februara, op. aut.), Nemci su nas kod sela Ravne ponovo opkolili... Sve je govorilo da se približava katastrofa. Borci su bili potpuno iscrpljeni, a njihov izgled je bio užasan; zarasli, prljavi, upalih obraza, pocepani toliko da su sa njih visile krpe; mnogi su noge uvijali u krpe i džacinu, s obzirom na to da su im od cipela noge bile nažuljene i izranjavane. Neprespavane noći, mraz, glad, neprekidne borbe na život i smrt, sve je to dovelo do toga da su njihovi živci već postali neosetljivi na pucanje pušaka, na zviždanje tanadi i na eksplozije granata... Covek ne bi verovao da ponekad šačica slabo naoružanih ljudi može proterati brojnijeg i znatno bolje naoružanog neprijatelja. Sugestivna snaga naših boraca, njihova čvrsta vera u pobjedu, a ponekad i njihova spoljašnost, uticali su na Nemce, koji bi se, kada bi začuli jezivi urlik partizana, dali u panično bekstvo. Baš tako je bilo i kod sela Ravne...

Osim Viktora Avbelja Rudija... ranjen je i politički komesar Bračićeve brigade Franc Šlajpah Aki. Zrno mu je slomilo desni kuk, a bio je ranjen i u desnu butinu. (O njegovoj smrti kruže razne verzije. Jedni kažu da se smrznuo, drugi tvrde da su ga posle dva dana iznenadili Nemci u nekoj kući i na zverski način ubili. Vidi »Veliki Pokladni utorak 1944. godine«, Slovenski poročevalec od 18. septembra 1954). Ni u najžešćoj vatri njegovi borci ga nisu ostavili, već su ga uz veliko požrtvovanje izvukli iz obruča. Na isti način iz obruča i kroz nemačke zasede probijao se drug Mirko Čepelnik Gorski, zamenik komandanta prvog bataljona Bračićeve brigade, kome je parče granate iskidalo levu natkolenicu. Pošto je ranjenik bio korpulentan i prilično težak, borci su pod njim posustajali. Zbog toga se on popeo na najbližeg konja i na njemu projahao kroz nemačku liniju. Tako se spasio i drug Milan Pugal, stari borac Tomšičeve brigade, koji je bio ranjen u desnu nogu, neposredno iznad kolena. Popeli smo ga na mazgu i krećući se za njim probijali se preko brda kroz nemačke zasede. Dok je jahao na mazgi, još jednom je ranjen, u levu natkolenicu. Više njegovih pratilaca je tokom probijanja poginulo, samo mazgu nije pogodilo ni jedno zrno... Tu je poginulo oko 15. partizana. Većinom su to bili teški ranjenici, koje nismo mogli spasiti. (U selu Ravne je bio zarobljen i član Kulturno-umetničke grupe 14. divizije, muzičar Svetozar Marolt Špik. Sedmog maja 1944. godine streljan je u Zagorju). Dr Ivan Kopač Pauček: »U februarskoj ofanzivi 1944. godine u Štajerskoj«, Priroda, čovek i zdravlje, 1950. godine.

se 14. divizija. Žandari su u bunkere ostavljali stražare, dok bi se ostali sklanjali u kuće i grejali.

Najverovatnije je da je jedan vod zaposeo Tučmamovo domaćinstvo. Imao je dobar pregled nad celom dolinom i nad cestom koja iz sela Ravne vodi prema Soštanju. Istovremeno se severmo, u zbijenom zaseoku sela Ravne, ulogorila grupa Nemaca, njih oko 50. Oko Hudobnikovog domaćinstva nalazila su se četiri mitraljeska gnezda. Sa tog položaja su skoro potpuno vladali i dominirali dolinom i padinama prema Osredmiku. Pozicija domaćinstava 'diktirala je raspored jedinica na položaju u cik-cak liniji.

Borbe su počele kod Kaplama. Posade oba bunkera čučale su u svojim skloništim. U isto vreme, u dolini, žandari su neprekidno obasipali partizane bombama. Najpre su partizani pokušali da jurišem sa južne strane protečaju žandare kod Kaplama. Međutim, trebalo je pretrčati ndkih 200 metara čistine, pa su se partizani predomislili. Potražili su drugi, kraći i bezbedniji put kroz šumu. Na čelu grupe bili su Viktor Avbelj Rudi i Jože Klamjšek Vasja. Oni su zauzeli neprijateljev bunker, i to tako što je Avbelj vatrom iz automata neutralisao nemačkii puškiomitralski, omogućavajući Klanjšeku da u bunker ubaci nekoliko ručnih bombi. Eksplozirala je tek peta bomba, posle čega su Nemci pobjegli ostavljajući u bunkeru jednog mrtvog. Tu je ranjen Viktor Avbelj Rudi. Tako je ostvaren prvi uspeh, posle čega su ma juriš krenuli i ostali, pa je nemačka desetima navrat-nanos pobjegla prema Tučmamovom doimaćinstvu ne uspevajući pokupiti ni svoje rance. Bez oklevainja, partizani su poskidali zadnje prozore na Kaplanovim domaćinstvu i upali u kuću. Posle likvidacije nemačkih položaja kod Kaplana, breša u nemačkoj blokadi je bila, u stvari, otvorena. Međutim, 14. diviziju je čekala velika opasnost u dolini, pokraj ceste i duž njene zapadne strane, pošto je memačfca vatra od Hudobmika i Tučmana bila precizna d smrtonosna. Srećom, u prikrivenoj jaruzi prošli su vrlo uzak prolaz i, uz male gubitke, strminom se probili prema vrhu. Ko je odabrao drugi put, išao je pravo u smrt.

Skica 19 — Proboj 14. divizije kod Kaplana, na dan 22.02.1944. godine

Tokom proboja diviziju je štitio odred partizana iz Tomšičeve brigade, koji se junački odupirao pritisku neprijatelja, zbog čega je imao i znatne gubitke.³⁷²

Proboj je uspeo. Bilo je i krajnje vreme, pošto su na bojište pristizale nove nemačke jedinice. Najveću opasnost predstavljala je Maunzova četa planinskih lovaca, koja je prodirala sa juga. Ali, u vezi njenog angažovanja u toj akciji ponovo je došlo do nesporazuma između Treeckovog štaba i — verovatno — Rösenera. »Četa planinskih lovaca«, kaže se u Treeckovom izveštaju, »koju su suprotno predlogu operativnog štaba iz Soštanja uputili pravo na sever, udarila je u prazno«.³⁷³

Viktor Avbelj Rudi dao je autoru usmeno objašnjenje o toj akciji. Kada se čeona grupa kolone 14. divizije približila brisanom prostoru jugozapadno od Kaplana, borci su shvatili da bi bilo vrlo opasno pokušati da je savladaju pretrčavanjem. Zato je kolona okrenula udesno, kroz šumu, kako bi pronašla bolje rešenje za nastupanje. Tada se od glavne kolone odvojila grupa partizana, koja se probijala prema Kaplanu, i krenula ulevo. Svojim prisustvom ona je ugrozila posadu kod Kaplana. Druga grupa se odvojila od kolone malo kasnije i obišla seosko domaćinstvo kod Srakovnika. Nemci koji su zaposeli to domaćinstvo, uplašili su se takvog manevra i pobešli. Tako je srednja grupacija kolone obezbedila lakši prilaz bunkeru kod Kaplana, savladala ga i nastavila pokret severno od Kaplana. Slu-

372 O njoj Matevž Hace piše: »Toga dana su se odigravali herojski prizori... Najistureniju tačku, nekakvu uzvišicu blizu Svetog Duha, trebalo je zadržati u svojim rukama po svaku cenu, pa se za taj zadatak dobrovoljno prijavilo šesnaest komunista iz bataljona Tomšičeve brigade; svi su poginuli boreći se do poslednjeg metka... Bili su to većinom radnici i dva studenta. Za sobom su već imali sve bitke od početka 1942. godine. Sećam se — kada se postavilo pitanje ko će štititi proboj divizije... javio se vodnik Miha i rekao: Mi tomšičevci! U osvajanje te tačke neka pođu sami komunisti!« (»Komesarevi zapisi«, II deo).

U Klanjšekovom izveštaju kaže se da je neprijateljske jedinice koje se kreću za petama divizije zadržavala grupa od nekih dvadesetak boraca. Borili su se do zadnjeg metka, posle čega su se bombama i bajonetima bacili na neprijatelja i svi herojski izgинуli (Vojnoistorijski glasnik br. 1 od 1953. godine).

373 Zbornik VI-11-141.

čajno cepanje kolone Nemci su protumačili kao pokušaj opkoljavanja njihovih isturenih položaja i uporišta, zbog čega su te delove brzo povukli. I u selu Ravne, kod Hudobnikovog domaćinstva, mitraljezi su učitali. Jasno je kakvo je to olakšanje bilo za diviziju, koja je nakon toga sa manje teškoća prodirala kroz nemačku blokadu, po teškom terenu, i konačno ju probila.

I još nešto o probiju, iz Treeckovog izveštaja :

»Oko 11.30 časova kod Kaplana (severozapadino od Soštanja) jakim banditskim grupacijama uspeo je da se uz velike gubitke probiju prema zapadu«.³⁷⁴

U žestokoj borbi u selu Ravne, divizija je imala teške gubitke. U svom dnevniku Tone Vidmar je zapisao da je bilo 35 mrtvih i mnogo nestalih. Međutim, u članku »Kroz sneg i oluju u Štajersku«, kaže da je bilo 35 mrtvih i 52 ranjena. Jože Klanjšek Vasja navodi da je bilo oko 30 mrtvih i nestalih si 22 ranjena. U Treeckovom izveštaju kaže se sledeće: »Neprijatelj je u vreme probija 21/22. februara, kod sela Ravne, pretrpeo vrlo velike gubitke (ukupno 93 mrtva, 17 zarobljenih i veliki broj ranjenika). Osim toga, izgubili su mnogo konja, teško naoružanje i municiju«.³⁷⁵

O nemačkim gubicima ponovo nemamo verodostojnih podataka. Tone Vidmar ceni da je poginulo oko 60 Nemaca, a Jože Klanjšek Vasja oko 66. Smatramo da su te brojke preterane. Verovatno je da je posle tih borbi 14. divizija imala oko sto boraca manje. Iz izveštaja se vidi da se u Belim Vodama okupilo svega oko 400 do 500 boraca.³⁷⁶ Nemačke izviđačke patrole i lovačka odeljenja lizveštavala su isvojte pretpostavljene da se kroz blokadu probilo 200 do 300 partizana i da su se povukli na sever.³⁷⁷

Borba kod sela Ravne bila je poslednja organizovana bitka 14. divizije kao celine. Bilo je to ujedno i poslednje

344 Treeckov izveštaj, Zbornik VI-11-141. U vezi sa tim, u izveštaju komandanta 922. bataljona poljskih strelaca (kaže se da je probij izvršen kroz blokadu »na mestu koje su držale SS žandarmerijske čete — Alpenland«. Zbornik VI-11-144.

375 Zbornik VI-11-141.

376 Franc Godler Blisk, »Sećanja«, IZDG.

377 Izveštaj komandanta 922. bataljona poljskih strelaca (o akciji Winklerove borbene grupe), Zbornik VI-11-144, strana 386.

opkoljavanje koje je Nemcima uspelo. Nakon proboja, 14. divizija se uputila severno od Brdnika i Stanovškega, te je posle napornog marša, oko ponoći, stigla do sela Žlebnik. Tomšičeva brigada se smestila po kućama na južnim padinama brda Lom (k. 884), a Komanda divizije je našla sklonište kod seljaka Banka. Bračičeva i Šercerova brigada su produžile put do Belih Voda (skica 18). Pretpostavljali su da će Nemci pre njih zaposesti to selo i značajne položaje kod Svetog Križa (k. 1 044). Međutim, Nemaca tamo nije bilo.

I put prema Mozirskiiim planinama je bio naporan. U početku su diviziju napadali nemački skijaški odredi. Tu i tamo je prethodnica divizije morala gaziti smetove i do metar i po visoke. Mozirske planine su već pokazivale svoje zastrašujuće zimske lice. Mnogi borci su zaostajali i tako se ponovo dešavalo da se neko smrzne. Poneko je zbog iznemoglosti prosto vukao pušku ili puškomitraljez po tlu. Nekoliko zaostalih pohvatali su Nemci.

Maunzova četa je celog dana pratila diviziju od sela Ravne, ali sa njom nije došla u kontakt. Izmučeni partizani su bili brži od podoficirskih kadeta. Kada je divizija stigla u Bele Vode, stanovništvo ju je sa velikim oduševljenjem prihvatilo. Pošto je bio pokladni utorak, na stolu su se našle krofne i štrudle. Po kućama se peklo i pržilo.

Radost je uskoro bila pomućena. Naveče, po gustoj magli, nekoliko Nemaca sa skijama kod Žlebnika je napalo štab divizije.³⁷⁸ Naime, Nemci su napali kuću u kojoj je bio smešten deo Kajuhove Kulturno-umetničke grupe. Kajuh je dograbio automat i pojurio kroz vrata. U tom momentu oborilo ga je tane. U pomoć su dotrčali članovi štaba i bataljon Tomšičeve brigade, ali Kajuh je već bio mrtav.

Smrću Karla Destovnika Ka;uha mnogo su izgubili i divizija i ceo oslobodilački pokret u Sloveniji. Kajuh je bio najperspektivniji pesnik revolucionarne borbe i socijalističke revolucije, pesnik koji je mnogo obećavao. Koliko se dubokih misli i uzmemiravajućih osećanja skupilo u srcu toga mladića toliko jedne od najtežobnijih epopeja iz burne oslobodilačke borbe slovenačkog naroda?! Koliko li je puta, sav slomljen od fizičkog napora, dok je prenosio ranjenike

³⁷⁸ Verovatno je to bila izviđačka patrola iz sastava Maunzove borbene grupe, koja se nalazila na položaju u Razboru.

i gazio sneg, pričao kako će sve te februarske patnje obuhvatiti u svojim pesmama! Tako reći, Kajuh je poginuo na pragu svoga doma (bio je iz Soštanja). Bio je već treća žrtva iz sastava Kulturno-umetničke grupe 14. divizije.

Dok se 14. divizija u selu Ravne borila na život i smrt, nije ni slutila da se njena operativna grupa nalazi u neposrednoj blizini. Bila je tako blizu da su borci mogli da čuju jurišne povike svojih drugova iz glavnine.

Već smo spomenuli da je operativna grupa 14. divizije 21. februara, na Golavabukii, sasvim jasno čula borbu na Graškoj gori. I tada je bez oklevanja donesena odluka — u pomoć ugroženoj glavnini divizije. Već sa prvim mrakom operativna grupa je poduzela pokret. Krenuli su grebenom Razborice i obišli Dovže. Između Dovža i Turške Vasi prebacili su se preko reke Mislinje, prešli železničku prugu i cestu Mislinje—Slovenjgradec. Kod sela Dobrova naleteli su na nemačke bunkere i šatore. U njima su zatekli bezbrižno usnule Nemce. »Sa lakoćom smo ih mogli podaviti kao guske, ali to nismo učinili. Samo smo im pokidali telefonske linije . . .«³⁷⁹ Nismo se hteli upuštati u borbu kako bi neopaženo stigli do divizije. Kod Smiklavža Nemci su postavili jake zasede. Odatle do sela Plešivca divizija je imala slobodan put. U selo je stigla 22. februara oko osam časova izjutra. Tu je saznala da je 14. divizija već otišla. Pre podne su začuli snažnu paljbu kod sela Ravne. Oko jedan čas posle podne paljba je prestala.³⁸⁰

Operativna grupa je posvuda nailazila na ranjene partizane i pobrinula se da zaštite one koji su bili slabo ili na nepovoljnim **mestima** sakriveni. Grupi su se javljali zaostali partizani, iznemogli ili lakše ranjeni. Prema kazivanju Mihe Butare Aleksa, bilo je mnogo posla dok su ih zbrinuli.

Operativna grupa je dobro znala u kom pravcu je krenula divizija. Nemamo dokumente iz kojih bi saznali zbog čega nije pošla za njom. Verovatno je da je mnogo vremena izgubila oko zbrinjavanja ranjenika. A kada je paljba u selu Ravne utihnula, grupa se nije usudila da pođe za divizijom, na riskantan put i u nepoznato. Čak, da je i pokušala da demonstrativnim napadom na nemačke jedinice iz

379 Franc Sterle, »Među proleterima«.

380 Podaci prema Sterleu i Butari.

sastava Winklerove borbene grupe odvrati deo nemačkih jedinica od napada na jezgro divizije, bilo bi prekasno. Taj zadatak ne bi mogla blagovremeno izvršiti, a upetljala bi se u borbe sa Winklerom i sa Maunzovom četom koja je iz Šoštanja prispela na bojište.

Činjenica da se operativna grupa 14. divizije pojavila u Plešivcu uznemirila je Nemce. Naime, oni su saznali da se u Plešivcu i južno odatle, kod Repla, prikupila grupa partizana jačine oko 200 ljudi. Prvo su imali nameru da na nju udare kompletnom Winklerovom borbenom grupom, s namerom da ostvare dominaciju na celom položaju, zatvore obruč i uniste protivnika, ali su se, ipak, predomislili i protiv grupe uputili samo 3. četu Winklerove borbene grupe. Oko pet časova posle podne (22. februara) borci čete koja je krenula prema Replu, koristeći tri različita pravca, ustanovili su da tamo nema neprijatelja,³⁸¹ te su se 23. februara zaputili u Velenje radi smeštaja i odmora.³⁸²

Zaključci

Odluka da 14. divizija 21. februara nastavi pokret prema zapadu i severozapadu nije dovela do uspeha. Posledica toga bila je iscrpljujuća borba na Graškoj gori i gubitak jednog celoga dana. Dvadeset drugog februara izjutra, 14. divizija se ponovo našla u dolini Velunje, ali još slabija, iscrpljenija i sa još manjim zalihama municije. Zato je kod sela Ravne zapala u nevolje i samo uz krajnje napore i uz preduzimanje izvanrednih mera, probila je relativno slabu neprijateljsku blokadu, i to u vrlo nepovoljno vreme — po danu.

³⁸¹ U Treeokovom izveštaju se kaže: »Pokazalo se da je obaveštenje o tome od prethodnog dana bilo netačno. U rejonu Plešivca zadržavalo se samo nekoliko boraca koji su se zagubili i koje su sledećeg dana uhvatile žandarmerijske patrolе sa tog područja«. Zbornik VI-11-141.

³⁸² Prema podacima Mihe Butare Aleksa, operativna grupa je 22. februara obavestena da se iz Skala približava nemačka kolona. Zato su zaposeli položaje u Gornjim Završama (istočno od c. Plešivca). Treća četa Winklerove borbene grupe došla je do njihovih položaja. Međutim, četa nije napala partizane, iako ih je sasvim dobro videla. Iz toga bi se moglo zaključiti da su delovi nemačke čete bili zasićeni borbama, zbog čega su se radije povukli.

Od Paškog Kozjaka, pa preko Graške gore i sela Ravne, do Mozirskih planina, diviziju je dočekivalo narodnooslobodilačkom pokretu odano stanovništvo. Hranili su je i rastećivali preuzimanjem brige oko ranjenika. Divizija se sve više približavala svom cilju, a simpatije i pomoć stanovništva bili su glasnici skorog spasa.

Komanda divizije je tih dana isprobala jednu novinu — marš u dvije kolone, po danu. Međutim, to nije doprinelo uspehu. Naprotiv, divizija je zbog toga kod sela Ravne zapala u vrlo delikatnu situaciju. Komanda divizije, na čelu sa političkim komesarom Glavnog štaba, i pored stalne opterećenosti odgovornošću za očuvanje tako dragocene jedinice naše narodnooslobodilačke vojske, znala je da u odlučujućim trenucima hrabrom i smelom intervencijom reši i najteže borbene zadatke.

Operativna grupa je sa Pohorja ubrzanim maršom krenula ka Rlešivcu i bila je udaljena od poprišta najsudbonosnije bitke u Ravnama samo dva dobra časa hoda. Zašto energičnim angažovanjem nije pritekla u pomoć diviziji? Najverovatnije je da Operativna grupa nije mogla odmah utvrditi u kom je pravcu divizija krenula. Operativna grupa je najpre otišla na Grašku goru, pa se zatim vratila na Plešivec. U međuvremenu je u dolinu Velunje upućena patrola. Grupu su uznemirili Nemci, koji su nailazili iz pravca **Velen**ja i Skala, pa se operativna grupa povukla sa Plešivca. Tada se kod sela Ravne začula borba, što je značilo da bi njena intervencija u tom momentu bila necelishodna.

Četrnaesta divizija se konačno dokopala Mozirskih planina. Tako je dospela na teritoriju koju Treeck više nije mogao opkoljavati, a teško pristupačne planine za Nemce će biti velika prepreka u daljem traganju za partizanima.

Nemci kod sela Ravne nisu potpuno opkolili diviziju. Istočni pravac je bio neobezbeđen, ali je bilo očigledno da se divizija neće vraćati na Plešivec. Delimično opkoljavanje je bilo opasno zbog toga što bi Nemci mogli, za relativno kratko vreme prikupiti makar i slabije rezerve, ali dovoljno jake da unište diviziju u jarugama na Ravnama, ukoliko se ona ne bi blagovremeno probila. Nemačka komanda je nastojala da iskoristi svaku priliku za potpuno uništenje

partizana. U akciju se umešala čak i viša komanda (najverovatnije Rösener), kako bi svojim merama doprinela uspehu.

Nemačke jedinice koje su držale blokadu nisu se kretale. Celim tokom akcije proboja, ostale su u bunkerima i na položajima.

Borba kod sela Ravne za Nemce je bila poslednja prilika da izvojuju potpunu pobedu. Kada je divizija zašla u Mozijske planine, postalo je sasvim jasno da su za novo* opkoljavanje nestale sve mogućnosti. Nemcima je poneslajalo snage, tako da je kraj akcije bio sasvim blizu.

5. U MOZIRSKIM PLANINAMA

(22. i 23. februara 1944. godine)

Konačno, 14. divizija se probila u planane iznad Mozirja. Odatle je bilo više mogućnosti za nastavljanje pohoda. Ukoliko bi se probila prema severozapadu, preko najistočnijeg grebena Savinjskih Alpi, stigla bi u Korušku. Međutim, taj greben je bio velika prepreka. U to vreme bio je jako zavejan snegovima (i do 2 m snega), a preko njega je vodilo samo nekoliko staza. Nenaseljen je. Istina, u Koruškoj je stanovništvo bilo naklonjeno partizanima. Ukoliko bi krenula prema zapadu, opet bi se našla na grebenu Savinjskih Alpi, na Raduhu, odakle bi se spustila u Soloavu. Tu bi se osećala kao kod kuće. Oba ta pravca bila su veoma teška. Jugoistočni pravac je bio privlačniji. Trebalo bi se prebaciti samo preko gornje Savinjske doline i iznurenu diviziju bi prihvatili partizani IV operativne zone, pre svega Šlanderova brigada.

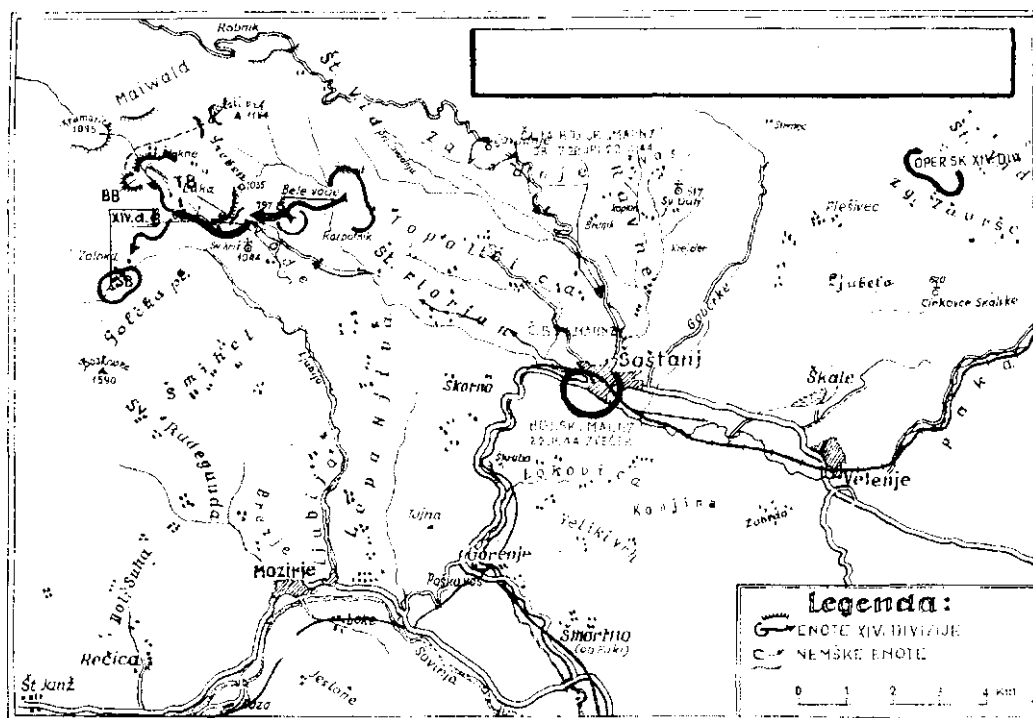
Nemačka komanda je dobro znala da je 14. divizija znatno oslabljena. U borbama na Graškoj gori i kod sela Ravne izgubila je mnogo boraca. Ipak, i dalje je bila okupljena. Zbog toga nikako nije htela dozvoliti da se i takva probije u bezbedniju zavetrinu. Još uvek je prejaka. Ukoliko bi im umakla, bila bi to njena velika pobjeda. Još jednom bi ju trebalo naterati pred cevi i potpuno je uništiti. Pobjeda im ine bi smela izmaknuti iz ruku. U tom trenutku opkoljavanje je bilo bespredmetno. Planinsko područje

istočnog dela Savinjskih Alpi obuhvatalo je veliko prostranstvo. Zbog toga bi obruč bio preslab, pa bi se partizani lako izvukli iz njega. Na direktan napad na diviziju većim jedinicama, Nemci nisu ni mislili. Radije su se odlučili da zatvore i blokiraju pravac kojim će se partizani najverovatnije uputiti. To je značilo da treba organizovati dve linije blokade. Jednu, glavnu, u gornjoj Savinjskoj dolini, radi sprečavanja prelaza prema jugu i jugozapadu, i drugu, pomoćnu, na prelaziima prema Koruškoj i u Solčavu.³⁸³

Kada je pukovnik Treeck nameravao da rasporedi svoje jedinice na te dve blokade i kada je trebalo da se odluči koja će jedinica krenuti u poteru za divizijom, ponovo se umešao general Rösener. Sve svoje policijske jedinice (6. četa 14. SS policijskog puka, žandarmerijska motorizovana četa i žandarmerijska akciovna četa — ukupno četiri oficira i 319 ljudi), izvukao je iz sastava Treeckove operative grupe i potčinio ih majoru Maiwaldu, kome je naređeno da se još u toku noći 22/23. februara, vozom i kamionima prebaci u Crnu u Koruškoj, a zatim da se popne na planine prema jugu, gde bi između Svetog Vida i Kramarice (k. l. 095) zatvorio najznačajnije prelaze u Korušku. Iako policijske jedinice tog trenutka nisu bile potčinjene Treecku, ipak je zaposedanje granice između Koruške i Štajerske bilo u skladu sa Treeckovim planovima.

General Rösener je ponovnim uplitamjeni u Treeckovo komandovanje sproveo svoju staru ideju — da svoje objedinjene policijske jedinice poveri svom čoveku. Na-

³⁸³ Interesantna je procena situacije Treeckovog štaba (22. februara). O tome se u Treeckovom izveštaju kaže: »Neprijatelj je prilikom pokušaja proboja 21/22. kod sela Ravne imao veoma teške gubitke... Imao je mogućnost da se probije prema severozapadu, na korušku teritoriju, ili prema zapadu, preko Raduha, po poznatom banditskom prelazu, i da tako izbegne stalno proganjanje. Banditska divizija je već bila tako snažno tučena i oslabljena da se mogla kretati samo usporeno i, ukoliko bi bila prisiljena da prihvati borbu, borila bi se samo iz očajja, kao u poslednja dva dana. Našim snagama bi se tako pružila još jedna prilika da napadnu i unište neprijatelja, pošto mu je blokadom Savinjske doline bio onemogućen beg prema zapadu, a blokadom najvažnijih prelaza prema Koruškoj i beg prema severu, i pošto bi zbog naše neprestane potere njegovih snaga koje se povlače prema Raduhi bio prisiljen da prihvati borbu«. Zbornik VI-11-141.

Skica 20 — Borbe i razmeštaj 14. divizije na dan 23. 02.1944. godine

reciba o tome pokazuje da je između vojske i policije bilo nesuglasica.

•Pošto je pravac prema Koruškoj bio obezbeđen, Treeck je svoje preostale jedinice mogao odrediti za organizovanje blokade Savinjske doline i praćenje divizije. Toga dana, naveče, izgubio je još jednu dobru jedinicu. Na zahtev komande 18. SS oklopne grenadirdke divizije morao je iz svog sastava izdvojiti veoma solidnu mešovitu četu 18. SS grenadirske oklopne divizije (četiri oficira i 282 podoficira i vojnika; u borbama protiv 14. divizije prema nemačkim izvorima iz ove čete poginula su tri, a ranjena četiri njena pripadnika). Sa njom su otišli pokretljivi i efikasni jurišni topovi, vod kamiona, kojih i dalje nije bilo dovoljno, i radio-ekipa. Ta četa se 23. februara 1944. vratila u sastav matične jedinice.

Tako je 22. februara 1944. Treeckova grupacija ponovo bila oslabljena. Zbog toga je pukovnik Treeck raspodelio jedinice rasporedio tako što je jednu lovačku četu iz Maunzove borbene grupe 23. februara, u rano jutro, uputio u poturu prema Belim Vodama, dok je druge jedinice odredio za organizovanje blokade Savinjske doline.

Lovačka četa iz Maunzove borbene grupe, koja se 22. februara kretala tragom 14. divizije, oko 17.00 časova stigla je u Zavodnje, a da se nigde nije sukobila sa partizanima. Odatle se uputila u Soštanj, gde se istoga dana naveče prikupila cela Maunzova borbena grupa. Iz njenog sastava ponovo je određena jedna četa radi traganja za partizanima u Belim Vodama.

Za blokadu u Savinjskoj dolini, od Sferube (jugozapadno od Soštanj) do Ljubnoga, Nemci su imali na raspolaganju najviše 1 600 ljudi ili 76 ljudi na jedan kilometar. Ta blokada je uspostavljena tek 23. februara, za dana.

Na severozapadu j prema zapadu, između Ljubnoga i Kraimarice (k. 1 095), u nemačkom sistemu blokade zjapila je široka breša za koju divizija nije znala.

Dvadeset drugog februara naveče i Komanda 14. divizije je procenjivala situaciju. Glavna konstatacija bila je da divizija više nije sposobna da prihvati borbu, pošto je utrošena sva municija. Borci su imali samo po koji metak. Toj činjenici su se morale podrediti sve mere.

Patrole au obaveštavale štab o živom automobilskom saobraćaju između Soštanja i Mozirja (tom komunikacijom se odvijala glavna pregrupacija nemačkih jedinica). Štab 14. divizije je pretpostavljao da će Nemci pokušati da zaposednu Bele Vode i tako prisile diviziju da prihvati borbu na položajima na kojima se sada nalazi. Međutim, to ni u kom slučaju nisu smeli dozvoliti, pošto bi svako naredno opkoljavanje bilo presudno. Zbog toga su se delovi 14. divizije 23. februara oko četiri časa izjutra, povukli iz Belih Voda, Žlebnika i Loma.³⁸⁴ Divizija se ovako rasporedila: Tomšičeva brigada je bila u naselju Stakne i sa zasedom kod Belih Voda, Bračičeva je zaposela selo Plešnik; a Serčerova brigada i štab divizije Zaloku, gde su se smestili kod seljanina Leskošeka (skica 20).

Dvadeset trećeg februara izjutra, jedinice Maunzove borbene grupe su se iz Soštanjia uputile prema severozapadu. Prošle su Senflorjan i oko deset časova pre podne, kod Belih Voda naletele na zasedu Tomšičeve brigade. Iz partizanskih izveštaja se vidi da su Nemci posle kraće borbe bili odbijeni. Međutim, Nemci tvrde da je lovačka četa maletela kod Belih Voda na partizansku zaštitnicu i odbila je, da je poginulo osam, a zarobljeno šest boraca. Ali kada je lovačka četa nastavila sa traganjem, tomšičevci su opkolili zapregu sa municijom, koju je lovačka četa drugim putem vukla za sobom. Planula je očajnička i žestoka borba za municiju, koja je za partizane značila život. U toj borbi su, prema Treeckovom izveštaju, partizani imali 34 poginula i izgubili pet puškomitraljeza, te mnogo pušaka i municije.³⁸⁵

Popodne se na severu pojavio novi neprijatelj. Bili su to delovi Maiwaldove borbene grupe.³⁸⁶ U kraćoj, ali žestokoj borbi na Tolstom vrhu (k. 1 184), Bračičeva brigada ih

384 Grupu iz Žlebnika i Loma vodili su Brankov otac i sin. Išli su preko Bečenadca i Libijske jaruge prema Belim Vodama, a odatle dalje je išla cela divizija. Kod Lukovog domaćinstva su se podelili. Podatak prema posebnim skicama Staneta Terčaka, učesnika pohoda.

385 Zbornik VI-11-141. O borbi za municiju nema partizanskih izvora.

386 O borbi sa Maiwaldovim jedinicama u Treeckovom izveštaju kaže se da su ostaci partizanske grupacije kod Kramarice (k. 1095) pokušali probiti prema Koruškoj, ali da su ih tamo odbile prikupljene snage. Isto.

je odbacila. Iz drugih pravaca Nemci nisu napadali, budući da su gore pomenuti pravci bili jedini prilazi prema Belim Vodama. Svi drugi pravci su bili zavejani snegom dubljim od jednog metra.

Dvadeset drugog i 23. februara Operativna grupa 14. divizije zadržavala se u okolini Plešivca. Najdalje je odlazila do sela Gornje Završe.

Zaključci

Dvadeset trećeg februara divizija, još uvek kao celovita jedinica, zaustavila se ispod Kramarice (k. 1 095). Pred sobom je imala dva pravca —• za Korušku ili na jugozapad, u Savinjsku dolinu.

U borbama je ponovo imala velike gubitke i još više je oslabila.

Kod Nemaca su se pojavili znaci skorog završetka akcije. Treeckova operativna grupacija se podelila na dva dela: policijske jedinice su pod Maiwaldovim rukovodstvom otišle da zatvore prelaze prema Koruškoj, a Treeck je raspolagao preostalom vojskom i vermanšaftom. O vermanšaftu u poslednje vreme se malo čulo. Koristili su ih za organizovanje manje važnih blokada. Pošto je Treeckovu grupaciju napustila i mešovita četa 18. SS gnenadirske oklopne divizije, za borbu protiv divizije ostalo je malo više od 250 Maiwaldovih policajaca i žandara, samo 1 250 ljudi redovne vojske i oko 700 ljudi vermanšafta, ukupno blizu 2 200 ljudi. Od toga je pod Treeckovom komandom bilo svega 1 950 ljudi.

6. ČETRNAESTA TRAZI IZLAZE

(23. i 24. februara 1944. godine)

Dvadeset trećeg februara naveče, Nemci su procenili situaciju i zaključili da je divizija na kraju snaga i da je izgubila oko tri četvrtine ljudstva. Izjalovili su se njeni pokušaji da se sa manjim snagama probije u Korušku. Pošto su drugi putevi prema Koruškoj bili zavejani i jedino uz izuzetne teškoće prohodni, očekivali su da će se ostaci u

*

toku noći 23/24. februara, bez oklevanja povući poznatim partizanskim prelazima kod Planine i Raduhe. Na osnovu takve procene nadali su se da će ostatke 14. divizije još jednom prisiliti da prihvate borbu i tada ih uništiti.³⁸⁷ Radi toga su sačinili novi plan. Nameravali su da kod Potplanine postave zasedu i da zaposedinu Savinjsku dolinu do Ljubnoga. Znali su da partizanska divizija nije sposobna za duži marš. To su iskoristili, pa su nekim svojim jedinicama dozvolili duži noćni odmor po kućama i gostionicama.³⁸⁸

Treeck je od preostale dve oslabljene Maunzove čete obrazovao posebnu borbenu grupu. Pripojio im je grupu vermana koji su poznavali teren, a kao izvidnicu odeljenje šumske zaštite ratnog vazduhoplovstva iz Ljuhnoga.³⁸⁹ Naredio im je da se iz Ljubnoga prebace u dolinu reke Ljubnice, pa preko Svetog Miklavža do Potplanine. Tu je trebalo da zatvore prelaz prema jugu i prema zapadu.

Borbena grupa je postavila zasedu tako što je u Rastokama, kod crkvice Svetog Miklavža, po svemu sudeći ostavila jednu četu, dok se druga popela do Potplanine i nešto iznad Rastoka.

Lovačku četvu u Belim Vodama ojačali su eskadroni 2. izviđačkog dopunskog rezervnog konjičkog divizionu (dva oficira i 120 podoficira i vojnika) i dodelili joj jedan top. Zadatak te grupe bio je da se kreće za divizijom, da je napada i postepeno uništava.

Bili su to najvažniji zadaci i mere koje je poduzeo Treeckov štab. Široki obruč opkoljavanja bio je napušten, bili su zatvoreni samo značajniji pravci. Najveće nade su polagane u zasedu u Rastokama i u jedinice koje su se kretale trgom divizije.

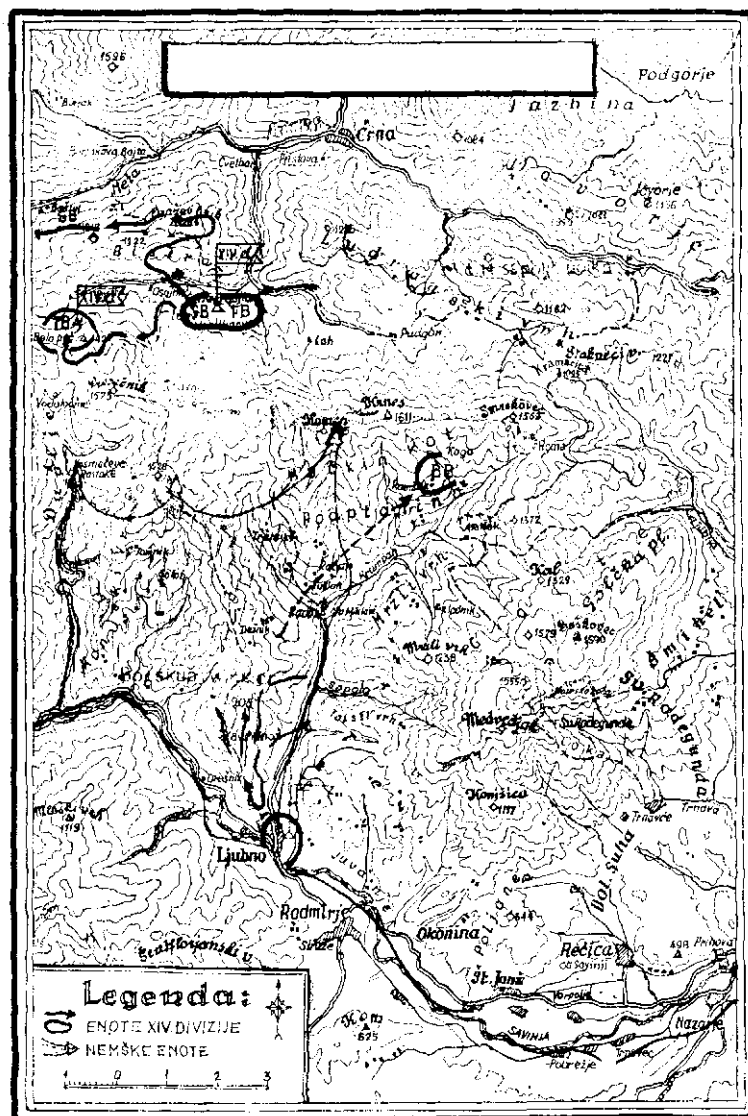
Zamisao nemačkog štaba je bila jednostavna ali opasna. Treeckov štab se 24. februara pre podne smestio u Mozirju, ali se istog dana prebacio u Ljubno.

Kada su se komandanti brigada sastali u Zaloki, sa namerom da procene teške prilike i da doinesu odluku za nastavljjanje pohoda, nisu imali ništa dobro i utešno da saopšte komandantu 14. divizije. Istina, brigade su opet bile

387 Treeckov izveštaj, Zbornik VI-11-141.

388 Isto.

389 Isto.

Skica 21 — Pokreti 14. divizije 23. i 24. 02.1944. godine

donekle sredene, ali je u Tomšičevoj brigadi pola boračkog sastava prozebilo,³⁹⁰ a u Braeičevorj brigadi je skoro dve trećine sastava imalo natučene noge, zavijene u krpe i džačinu. Bilo je i mnogo ranjenika. Prvi i načelni zaključak bio je: nikakva borba se više ne može prihvatiti.

Ne samo da im je ponestalo municije, mučile su ih i nove nevolje — lekova i zavojnog materijala više nije bilo. Kod sela Ravne ostali su bez poslednje mazge koja je nosila sanitetska pomagala. Iznad Zadovnja Nemci su zarobili bolničara Švejka, i to u trenutku kada se sa ranjenicima odmarao u jednoj osamljenoj kolibi. Kod Švejka su se nalazili poslednji zavoji. Samo je poneki borac u svom džepu čuvao kakav zavoj.³⁹¹ Divizija je još uvek bila usamljena i mogla se uzdati samo u svoje snage. Nisu joj bile jasne neprijateljeve namere. Štab je znao samo za nemačku jedinicu u Belim Vodama. Narod je pričao da su snežni nanosi kod sela Radmirja (jugoistočno od Ljubna, op. prev.) tako visoki da je svaki saobraćaj nemoguć. Pretpostavljali su da između Luča i Ljubna nema neprijateljskih snaga, koje bi ih mogle prinuditi da prihvate borbu.

Pa i pored svega toga, Komanda divizije se odlučila da diviziju u jednom marševskom skoku prebaci do Potplani- ne, odakle bi se prebacila preko Savinje. Južno od Savinje povezala bi se sa jedinicama IV operativne zone, koje bi diviziju snabdele municijom. Ranjenike bi predali u bolnice. Ukoliko bi zbog nastavljanja hajke prilike u Štajerskoj postale neizdržljive, tada bi grupa koja bi prva stigla do Save pripremila sve za odlazak cele divizije u Dolenjsku,³⁹² pošto se u Štajerskoj, onako izmrcvarena, ne bi mogla sada održati niti oporaviti. Dolaskom u Dolenjsku, razmislili bi o ponovnom pohodu u Štajersku.

Naveče je divizija sve ranjenike koje nije mogla nositi sa sobom predala na brigu seljanima. Tako je postupala još od Paškog Kozjaka i mnogo njenih ranjenika preživelo je najteže dane februarske ofanzive, »pod zaštitom katunjana i seljaka na Paškom Kozjaku, a posebno na Graškoj gori,

390 Matevž Hec, »Komesarovi zapisi«, II deo,

391 Dr Ivan Kopač Pauček: »U februarskoj ofanzivi 1944. godine u Štajerskoj«, Priroda, čovek i zdravlje od 1950. godine.

392 Viktor Avbelj kaže da su se o tome odlučili u Atelšeku.

Plešivcu, duž Velunjske jaruge i u brdima kod sela Ravne». ³⁹³ Kasno u noći (jedinice su nekoliko časova odmarale), pokretu je pristupila Šercerova brigada, prethodnica divizije. Brigadom je komandovao zamenik komandanta Jože Jerman. Sa brigadom je pošao i Tone Vidmar Luka, nekadašnji njen komandant. Šercerova brigada je trebalo da obaveštava diviziju da li je put slobodan. Brigada je 23. februara krenula na put pokraj Donjeg i Gornjeg Brložnika i južno od Rome (1 377 m), pa kroz Atelšek u udolje potoka Krumpaka. ³⁹⁴ Snegom zatrpani put mnogo je iznuravao borci. Komandant brigade je napred isturio izviđačku patrolu, čiji je vođa bio Franc Valušnik, obavestajac 2. bataljona Šercerove brigade. Poverili su mu zadatak da ustanovi da li je moguć prelaz preko Rastoka prema Svetom Primožu, odakle bi se Šercerova brigada spustila u Savijsku dolinu, koju bi prešla negde u blizini Ljubna. Međutim, izviđačka patrola nije imala sreće. Dok se odmarala kod seljaka Rabona na Potplanini, zbog neopreznosti maloletnog stražara, Nemci su je zarobili. ³⁹⁵

Šercerova brigada se teškom mukom probijala i kretala dubokom jarugom, kojom teče potok Krumpak. Izmučeni borci su se dobrano rasteretili. Još su nosili samo oružje i poslednji metak koji je svako čvrsto stezao u džepu, metak za krajnju nuždu. Mnogima su ranci postali preteški, pa su ih bacali, a neki su čak odbacivali šinjele i čebađ. Čvrsto verujući da se ispred nje kreće izviđačka patrola, kolona se kretala napred. Bila je veoma hladna ti mesečinom obasjana noć. Kolona se sve više spuštala u jarugu. Već je počelo svitati. Bilo je to 24. februara 1944. godine.

Prethodnica pod komandom Jože Jermana, koja se kretala oko 300 metara ispred glavne kolone, uskoro je naišla na prve kuće u Rastokama. Blizu crkvice Svetog Miklavža nalazila se jedna kuća, nekadašnja gostionica, dok je na suprotnoj strani ceste, uz sam potok, bila pilana. Oko nje i uz cestu bile su velike gomile složenih dasaka i rezane drvene građe.

³⁹³ Dr Ivan Kopač Pauček, »U februarskoj ofanzivi 1944. godine u Štajerskoj«, Priroda, čovek i zdravlje od 1950. godine.

³⁹⁴ Prema podacima Viktora Avbelja Rudija, to je bio smer pokreta.

³⁹⁵ Podatak Staneta Teirčaka.

Samo što se prethodnica, ne sluteći nikakvu opasnost, približila gomilama drvene građe, na nju je osuta strahovita vatra. Naime, iza složene drvene građe bila je razmeštena nemačka zaseda. Srećom, tanad nisu dopirala do glavne kolone, koja se već pomaljalo iza krivine. Partizani iz prethodnice u trenu su se bacili na zemlju. Ko je ostao živ, počeo je puzeći da se povlači duž ceste, potokom ili prema brdu.

U glavnoj koloni je za trenutak nastala panika. Plašili su se da će Nemci svakog časa otvoriti vatru i sa okolnih padina.

Tada su komandanti napravili red. Kolona se okrenula, a Tone Vidmar Luka je odabrao pravac povlačenja prema vrhu Kamen (1 695 m), koji se na severozapadu bleštao na suncu. Koritom zamrznutog planinskog potočića popeli su se među stenje. Pred stenama, koje su se okomito dizale kojih sto metara, Vidmar se zaustavio, kako bi sačekali zaostale borce i postavio obezbeđenje na sve strane. Rabonovi sinovi, sa obližnjeg domaćinstva, bili su spremni da im pokažu najbliži put preko Kamena (1 695 m).

Za vreme odmora kolonu su iznenada napali Nemci, koji su se prikrali od Rabonovog domaćinstva. Nastala je veoma kritična situacija. Glavnina se povlačila preko strmih stena i uputila se prema Kamenu, dok je nekoliko partizana ostalo pozadi, gde su — braneći glavninu — i poginuli. Pod samim vrhom, Serčerova brigada je susrela dva partizana iz Istočno-koruškog odreda. Jedan je bio ranjen. Na granici između Štajerske i Koruške, partizani 14. divizije su prvi put uspostavili vezu sa koruškim partizanima.³⁹⁶

Serčerova brigada je kod Rastoka upala u dobro pripremljenu zasedu Maunzovih jedinica. Srećom, Nemci su zahvatili samo prethodnicu kolone. Mnogi su izginuli, a bilo je i ranjenih i zarobljenih. Takva sudbina je zadesila i Jožu Jenmana, pa je komandu preuzeo Tone Vidmar Luka. U napadu na glavninu kod Rabonovog domaćinstva (k. 836) serčerovci su pretrpeli nove, teške gubitke. Nemci navode da je kod Rastoka bilo 35 mrtvih partizana, a da su pet zarobili. Divizija izveštava o 20 poginulih, zarobljenih i nestalih.³⁹⁷

396 Stane Terčak »Živi zid«.

397 Izveštaj štaba 14. divizije od 5. marta 1944, Zbornik VI-12-8.

Vrh Kamen, na koji se popela Šercerova kolona, izuzev Raduhe, najviši je vrh produžetka Savinjskih Alpi. Natčovečanskim naporima i upornošću partizani su se uspjeli i prebacili preko visokog grebena, malo se odmorili, pa se zatim spustili u Korušku, u dolinu reke Bistre, i smestili se kod seljana Laha i Hlipovca.

Komandu divizije, koja je bila sa Tomšičevom brigadom, sa sudbinom Šercerove brigade upoznali su kuriri koje je iz Rastoka uputio Tone Vidmar Luka. Divizija se zatekla upravo kod Atelšeka kada su se začuli pucnji kod Rastoka. Shvatila je da je put preko Savinje zatvoren, pa je zaključila da je najcelishodnije da se zajedno sa Toimšičevom brigadom prebaci preko Mozirskih planina u dolinu Bistre. Nadala se da će u Koruškoj zateći koruški bataljon. Bila je uverena da su planine preko kojih je mameravala da pređe tako slabo prohodne, da se neprijatelj neće usuditi da tamo zauzme položaje i organizuje zasede.

Atelšek je bilo veliko, zapušteno seosko gazdinstvo, ali su partizani, onako umorni, odmah polegali po svim prostorijama i zgradama, tako da je bilo teško probuditi ih i pokrenuti na ustajanje. Divizija se brzo spustila u Kruimpakovu jarugu, u težnji da se što pre uspne na padine sa druge strane i zaposedne Ramšakovo domaćinstvo. Tom prilikom je nekoliko starešina, koji su još imali dovoljno snage, požurilo napred, 'dok su ranjenici i bolesni pod zaštitom tomšičevaca polako utirali put. Kretanje je bilo tako zamorno da su borci svaki čas bacali rainčeve na sneg i na njima se odmarali.

Jože Klainjšek Vasja predvodio je prednju grupu i prilično brzo je dospao do ivice planinskog grebena kod Ramšaka. Pošto nije znao kakva je situacija u kućama, da možda Nemci nisu postavili zasedu, opkolio je celo gazdinstvo, a trojici boraca naredio da pregledaju sve prostorije. Međutim, Ramšak je vrlo srdačno prihvatio partizane. Uputili su jedno lice da pozove i dovede zaostalu kolonu. Konačno se cela grupa prikupila oko tople peći. Skuvan je ručak. Popodne, 24. februara 1944. godine, kolona je nastavila put pored 'domaćinstva Kogu do Smrekovca (1 569 m), a odatle na Kamen (1 695m) i Travnik (1 637 m). Dalje se partizanska grupa, pored Frata, spustila do Laha i Hlipovca.

Na sat pre njihovog dolaska, ta dva domaćinstva je napustio Tone Vidmar Luka sa Serčerovom brigadom.

Bračičeva brigada je krenula prema jugu, s namerom da tu nađe kakvu pukotinu. Došla je do Atelšekovog domaćinstva, pa nastavila pokret između Mrzlog vrha i Boškovca. Svuda je nailazila na neprijateljske izviđačke delove, koji su dolazili s juga, odnosno na prednje delove lovačke čete i eskadrona 2. izviđačkog rezervnog dopunskog konjičkog divizionina, koji su se kretali tragom 14. divizije. Predveče, 24. februara, vratila se do Atelšekovog imanja, sa namerom da se tu odmori, posle čega bi pokušala da se kod Ljubna prebaci preko Savinje. Međutim, naveče su je proterale nemačke jedinice³⁹⁸ — obe Maunzove čete i obe čete iz Belih Voda. Pošto je već bila ponoć, nemačke jedinice su izgubile trag za partizanima.

Pokreti sve tri brigade bili su veoma tegobni, pošto su planine preko kojih su se prebacivale visoke i do 1 700 metara, a ponegde je visina snega iznosila i do tri metra. Tovarna grla, koliko ih je još ostalo, propadala su i zaglavljivala se u snegu, tako da su ih morali s mukom izvlačiti ili su ih ostavljali.

Cepanje 14. divizije kod Zaloke na tri kolone još uvek je predstavljalo akt komandovanja, bez obzira što štab divizije više nije mogao tako čvrsto rukovoditi jedinicama.

Saznanje da više nemaju snage, uticalo je i na borbe i na starešine. Sve njih je obuzimala jedna jedina misao — kako se bez borbe spasiti iz obruča, sa opkoljene teritorije, a zatim ponovo doći do municije i nastaviti borbene okršaje slavnih brigada koje su, onako ponosno, zveckajući silnim naoružanjem, krenule na pohod iz Vivodine. Pa ipak, iako nije bilo ni municije ni hrane (poslednjih dana jedina hrana je bila polupečeno konjsko meso ili meso od mazge), partizani nisu klonuli. U izmučenim i izmoždenim telima ostala je neiscrpna energija, koja je kao na krilima pomela ostatak divizije preko planina, u krajeve gde su se nadali da će naći vremena i prostora za odmor.

³⁹⁸ U izveštaju štaba 14. divizije od 5. marta 1944. kaže se: »Istog dana, oko 16.00 časova bila je napadnuta 13. brigada za vreme pokreta između Atelšeka i Ramšaka. Gubici su prilični, ali ih je teško tačno proceniti, pošto još nemamo vezu sa svim delovima 13. brigade«. Zbornik VI-12-8.

Posle napornog marša, divizija se opet, skoro cela, našla kod Laha i Hlipovca. Pokušaj da je razdvoje, ni ovoga puta nije uspeo.

Obe nemačke grupe, Maunzove jedinice iz Rastoka i Potplanine, te jedinice iz Belih Voda, prenoćile su kod Atelšeka i u okolini, dok su na Smrekovcu postavile zasede.

Operativna grupa 14. divizije je izgubila nadu da će se spojiti sa glavninom. Zato je napustila misao o nastavljanju traganja za divizijom, pa se 24. februara zaputila preko Rdečnika (Rdečki vrh, k. 866) i spustila u uvalu Suhodolnice, gde se smestila kod Svetog Duha (696 m). O tome se u njenom izveštaju kaže: »... 24. minulog meseca izvršili smo pokret prema Svetom Duhu iznad Slovenjgradeca, i to zato što nismo mogli na pomišljati na proboj preko ceste Soštanj—Crna,³⁹⁹ koja je posle vašeg proboja bila još jače zaposednuta (minska polja) ...«⁴⁰⁰

Zaključci

Još uvek jedinstvena jedinica, 14. divizija se odlučila za prelaz preko Savinjske doline, i pošto se oslanjala na obaveštenja dobijena od stanovništva, izabrala je pravac Atelšek—Planina—Savinjska dolina.

Na taj naporni put prva je krenula Šercerova brigada, koja je u Rastoku upala u zasedu, iako se pravovremeno obezbedila izviđačko-abaveštajnom patrolom. Zatim se pod borbom preko Kamena prebacila u dolinu rečice Bistre. Pronašla je jedini pravac koji nije bio zatvoren i tako se otarasila progona i praćenja.

Druga grupa, Tomšičeva brigada sa štabom divizije, bila je obaveštena o događajima kod Rastoka. Okrenula se i uputila prema severozapadu, i učinila ono što je pre nje učinila Šercerova brigada — popela se na Kamen, a zatim spustila u dolinu rečice Bistre. Ta grupa je bila sporija od Šercerove, zbog čega se još nije bila otarasila potere.

³⁹⁹ Cesta Soštanj Crna je 24. februara bila potpuno slobodna. Međutim, zbog nemačkih pregrupacija i vezivanja Treeckove operativne grupacije sa Maiwaldovom policijskom grupom, njome se odvijao življi saobraćaj.

⁴⁰⁰ Izveštaj štaba 14. divizije od 5. marta 1944, Zbornik VI-12-9.

Bračičeva brigada, treća grupa, dosledno se pridržavala prvobitnog plana, vrtila se oko Atelšeka i u sukobima sa Nemcima imala je osetne gubitke.

Sve tri brigade su Oštale bez municije, promrzle i iscrpljene žurile su da se nekako bez borbe spasu. Samo izuzetna fizička kondicija boraca i još uvek visok moral omogućili su podnošenje teških napora marševanja — uspinjali su se skoro do visine od 1 600 metara i tamo gazili i do pojasa dubok sneg, a ponekad i snežne nanose visoke i preko dva metra.

Operativna grupa 14. divizije se vratila na Pohorje i više nije pokušavala da pomogne glavnini. Tako je započeo njen samostalan život. Uz pomoć stanovništva nastojala je da otkloni posledice koje su na nju ostavili iscrpljujući marševi i ljute borbe.

I nemačka borbena snaga je kopnila. Dve Maunzove čete, koje su kod Atelšeka i u Potplanini postavile zasedu, bile su znatno oslabljene. Nemci su verovali da su u Mozirskim planinama zatvorili sve moguće prelaze. Računali su da je nemoguć pokret bespućima planine. Međutim, baš tamo su se grupe 14. divizije izvukle i prebacile u Korušku, približavajući se tako konačnom spasu.

Zasede kod Atelšeka i Potplanine ostvarile su poslednji uspeh.

Nemačko komandovanje više nije imalo mogućnosti za nastavljanje akcije, pošto je u osamnaestodnevnom borba-ma iscrpilo sve izvore.

7. U KORUŠKOJ

(24. i 25. februara 1944. godine)

Dvadeset četvrtog i 25. februara većina boraca 14. divizije se probila i preko visokih planina prebacila u Korušku. Jedino su se delovi Bračičeve brigade kretali između štajersko-koruške granice i Savinjske doline. Partizanska divizija je bila podeljena na nekoliko grupa i sa neponovljivom ustrajnošću savladavala sve visoke prepreke, krećući se prema severu i prema zapadu. Našla se na skoro nepristupačnom terenu, na kome je Nemci više nisu mogli pratiti niti progoniti.

Nemačka vojska je bila premorena, pa je i njena udarna snaga, očito, popuštala. Više nije bilo nikakve nade da će obuhvatiti ostatke 14. divizije poslednjim obručem, pošto su se -partizani podelili na više manjih grupa, čije se kretanje više nije moglo pouzdano pratiti. Sve to je značilo da je hajka završena.

Nije nam poznato kada je pukovnik Treeck odlučio da okonča lov na partizansku diviziju. Možda je to bilo 24. februara naveče, kada je sazvaio svoje komandante na razgovor u Ljubno, njegovo komandno mesto.

Zapovesti koje je te noći izdao Treeck, navode na pomisao da je još 25. februara trebalo pročešljati neke regione; te pohvatati i uništiti raspršene partizane 14. divizije. Zbog mogućnosti da neki delovi pokušaju da se probiju prema severu, trebalo je poduzeti mere da se to spreči u Koruškoj. Naime, procena situacije pukovnika Treecka bila je ovakva:⁴⁰¹ »Na dan 24. februara, naveče, konstatovano je da su preostali delovi 14. slovenačke komunističke divizije razbijeni i skoro u celimi uništeni. Stoga je sledećeg dana trebalo pročešljati i očistiti celu teritoriju severno od Savinjske doline i potražiti odvojene delove banditske divizije. Ali treba računati sa mogućnošću pokušaja tih delova da se probiju kroz liniju blokade i pobegnu prema severa«.⁴⁰²

Zbog toga su 6. četu 14. policijskog puka (dva oficira i 140 podoficira i vojnika) prebacili sa položaja kod Svetog Vida u Črnu, a odatle na Ludramski vrh.⁴⁰³ (Bilo je predviđeno da ina tom mestu policijske snage zatvore put prema Koruškoj i unište partizanske grupe koje bi se na tom pravcu pojavile (skica 21).

Celo područje severno od Savinjske doline trebalo je pročešljati jakim lovačkim odredima i pretresti sva seoska domaćinstva, sve do najviših grebena. Tako je borbena grupa Winkler dobila zadatak da pročešlja sektor Čršek i severno sve do Kosmačevih Rastoka (k. 1 005), kao* zapadnu granicu, a na istoku Ljubnoga do Rastoka (Kumeršek), pa duž potoka Sopo'ta prema severu do Kamena, kao istočne gra-

401 Treeckov izveštaj, Zbornik VI-11-141.

402 Isto.

403 O upotrebi te čete verovatno je odlučivao general Rösener, koji je njenu ulogu, svakako, uskladio sa Treeckovim planovima.

nice. To naređenje je trebalo izvršiti do večeri 25. februara. A u ranim jutarnjim časovima 26. februara trebalo je »za-
posesti sva domaćinstva do kojih se doprlo i koja je pret-
hodno trebalo dobro pretresti, pa odatle vrebati i osmatrati.
Ukoliko dođe do dodira sa neprijateljem, odmah treba stu-
piti u borbu«. ⁴⁰⁴ Osim toga, blokada u Savinjskoj dolini
produžena je istočno od Ljubna, i to oko 500 metara istočno
od Luča. ⁴⁰⁵ Ta blokada je bila organizovana i postavljena
24. februara do 17.30 časova. Tako je Savinjska dolina bila
zatvorena i blokirana do tesnaca između Raduha i Savinj-
skih Alpi. Jedino je još ostala slobodna breša između Radu-
ha i Ludranskog vrha.

Partizanski komandanti su ponovo pronašli najpogod-
nije pravce i preostale jedinice povelu kroz neblokirane me-
đuprostore prema Koruškoj. Tone Vidmar Luka je svoje
Notranjce vodio prema zapadu uz neograničeno poverenje i
sa velikom odlučnošću. Na svaki način je hteo spasiti svoje
stare borce od potpunog uništenja. Odabrao je put preko
Savinjske doline, pravo za Moravšku. Nameravao je da
čamcima i drugim pomoćnim sredstvima svoje borce i ono
što je ostalo od Sercerove brigade prebaci preko Save, u
Dolenjsku, i da pripremi prelaz ostalim delovima 14. divi-
zije.

Kod Hlipovca i Laha je ostavio celu komoru, više lakih
i teških ranjenika i nekoliko boraca koji više nisu bili spo-
sobni da nastave pokret. Potpuno se oslobodio svakog tereta,
pa se 25. februara izjutra spustio u dolinu reke Bistre, k
Osojniku. Tu su ga napali Nemci. ⁴⁰⁶ Sercerova brigada je

404 Izveštaj komandanta 922. bataljona poljskih strelaca o akci-
je borbene grupe Winkler, Zbornik VI-11-144.

405 Isto.

406 Stane Terčak priča da je grupa Toneta Vidmara Luke pre-
noćila u kućici, u kojoj su borci celu noć stojeći spavali, pošto za
sve nije bilo dovoljno prostora. Izjutra su otišli u seosku kuću
(Osojnik, op. aut.), koja se nalazila oko 100 metara iznad ceste koja
vodi u Črnu. Supa od dva ovna bila je skoro već skuvana kada su
ih ponovo napali Nemci. Partizani nisu hteli ostaviti Nemcima do-
ručak, pa su se žestoko oduprli, iako ih je Luka terao na suprotnu
stranu ceste (Oražev hrib, op. aut.), s obzirom na to da je posto-
jela opasnost da ih Nemci dovedu u vrlo neugodan položaj. Usput
su borci zahvatali iz kazana ovnujsko meso i jeli ga. Stane Terčak,
»Zivi zid«.

Skica 22 — Pokreti brigada 14. divizije 24. i 25. 02.1944. godine

začula i pucnje, koji su značili da su napadnuti zaostali borci kod Laha i Hlipovca. Vidmar nije znao da je kod Laha već bila grupa sa komandom divizije i Tomšičevom brigadom. Ispred nemačke policije povukao se na Oražev hrib (k. 1 284), posle čega se predveče, mimo domaćinstava Fika i Heda, prebacio prema zapadu. Tako se njegova kolona probila do koruške partizanske teritorije.⁴⁰⁷

Komanda divizije sa prištapskim jedinicama (među njima su bili i preživeli članovi Kulturno-umetničke grupe, komora Sercerove i komora Bračićeve brigade) i Tomšičevom brigadom, sa lakim ranjenicima i iznemoglim borcima, 25. februara, oko pet časova izjutra, stigla je do Laha. Tu su zatekli iznemogle, ranjene i bolesne borce iz Sercerove brigade saznali da je Vidmarova kolona pre dva časa otišla prema Solčavi. Grupa je pripremila toplu hranu i sačekala svoje zaostale borce koji su se prikupljali sve do devet časova izjutra. Nameravali su da se malo odmore, da nešto pojedju, pa da sledećeg jutra nastave pokret prema Solčavi.

Tada su partizane napali Nemci, koji su preko Ludranskog vrha došli iz Crne. Bila je to 6. četa 14. policijskog puka. Napali su puškomitraljezima i minobacačima. Mnogi borci su tako čvrsto spavali da su ih jedva izvukli iz kuća, pa čak i iz zapaljenih štala. Tomšičeva brigada se kao pret-hodnica pokušala povući za Sercerovom brigadom prema Solčavi. Međutim, na oko dva kilometra od kuća naletela je na neprijateljsku zasedu, pa je bila prisiljena da se vrati. Pošto nije bilo municije za borbu, divizija se sa svim bolesnicima i ranjenicima, te sa Tomšičevom brigadom povukla prema visu Bela Peč (k. 1 442 m). Zbog velike strmine, bio

⁴⁰⁷ Tone Vidmar Luka mi je pričao o tome kako je naišao na prve koruške partizane. Negde u blizini rečice Bistre, u Koruškoj, primetio je grupu sumnjivih ljudi, koji su istrčali iz kuće i posakrivali se. Otišao je u štalu i zatekao domaćicu kako muze krave. Upitao *ju je ko su* bili ljudi koji su pobjegli. Domaćica ga je sumnjivo pogledala i ustvrdila da ništa ne zna. Kada je malo pritegnuo, iz gomile slame pojavio se domaćin. Dugo ga nije mogao uveriti da je partizan. »Pa, čime mi zaista možete dokazati da ste partizan?« pitao je seljak, nepoverljivo osmatrajući sumnjivog stranca sa vermanšaftovskom kapom na glavi. »Ovo su moje legitimacije«, odgovorio je Vidmar i pokazao na petokraku zvezdu i na automat. Posle toga domaćin je, istina, vrlo nerado otišao i uskoro doveo četiri partizana. Bila je to patrola koruškog VOS.

je to vrlo naporan put, ali i jedini. Pre toga su od svih boraca pokupili sve metke i predali ih zaštitnici, kako bi bar neko vreme mogli zadržavati neprijatelja. Sva tovarna grla su ostavili kod seljaka.

Nemačka policijska četa više nije sledila diviziju. Vojnici su se smestili po kućama i nisu se pomicali iz njih.

Put prema visu Bela Peč bio je veoma naporan. Borci su zaostajali i od umora bi jednostavno zaspali u snegu, iako je temperatura bila — 30°C. Postajali su neosetljivi na mraz. Zbog toga je kolona tek posle jedanaest časova marševanja stigla na Belu Peč. Tamo su se nalazile napuštene planinske barake, u kojima su partizani prosto popadali po tlu i odmah zaspali. Te noći su na straži i u patrolama bile isključivo starešine. Na Beloj Peči diviziji se priključila i grupa Bračićeve brigade.

Bračićeve brigade nije imala mnogo sreće. Dvadeset četvrtog februara, po noći, našla je vodiča koji je brigadu trebalo da prevede preko Savinjske doline zapadno od Ljubna. Međutim, brigada je kod Ljubna bila dovedena pravo pred nemačke mitraljeze. Tu je poginulo i zarobljeno mnogo partizana.⁴⁰⁸ Brigada se razbila na male grupe, koje su se povlačile severno od Ljubna, dok su ih lovački odredi, koji su pročešljavali okolinu, bez prestanka progonili. Nekoliko boraca se sklonilo kod Ramšaka, gde nije bilo Nemaca. U toj grupi bili su komandant Bračićeve brigade Frane Bobinar Gedžo i zamenik političkog komesara Tone Turhner. Druge dve grupe su vodili komandanti bataljona Lojze Majetič i Dušan Reimih.

Pri pročešljavanju terena severno od Savinjske doline Nemci su otkrili mnogo potpuno iznemoglih partizana i, kako sami izveštavaju, zarobili ukupno 35 boraca⁴⁰⁹ (samo u Ljubnom je zarobljeno 11 boraca) i našli još deset mrtvih. Zarobljeni i mrtvi su većinom bili iz Bračićeve brigade.

U Treckovom izveštaju se kaže da je ovim bila »okončana cela akcija«.⁴¹⁰ Jedinice i odredi su bili otpušteni, tako

408 U Treckovom izveštaju kaže se da su partizani imali mnogo mrtvih i 11 zarobljenih. Matevž Hace, međutim, u svojim Komesarovim zapisima, u II delu, kaže da su kod Ljubna Nemci zarobili 30 iznemoglih partizana.

409 Treckov izveštaj, Zapisnik VI-11-141.

410 Isto.

da su se 25. i 26. februara delimično vozom a delimično kamionima, vratili u svoja matična mesta».⁴¹¹

Tako saznajemo da je akcija protiv 14. divizije po Treckovom naređenju bila okončana već 25. februara naveče. Međutim, kako će se videti iz sledećeg poglavlja, neke nemačke jedinice su sa dejstvima prestale tek 26. februara izjutra, tj. pre podne.

Operativna grupa 14. divizije, koja je napustila misao o spajanju sa glavninom, počela je da dejstvuje već kod Svetog Duha. Ishrana, odmor i politički rad po jedinicima predstavljali su osnovnu brigu komandi. Vreme je bilo lepo, sunčano, mada je stegnuo žestok mraz. Naveče su se sastali sa prvim terenskim radnicima pohorskog sektora⁴¹² i uspostavili vezu sa Zidanšekovom brigadom. Zbog toga je operativna grupa naveče otišla preko Misijske doline na Pohorje, u selo Golavabuka, kako bi bila bliže štajerskoj partizanskoj brigadi.

Zaključci

Pošto su Nemci već 24. februara mislili da su 14. diviziju razbili i uglavnom uništili, sledećeg dana, odnosno 25. februara nisu predviđali izvođenje nekih većih akcija. Imali su nameru samo da potraže izgubljene i zalutale partizane. Zato je naređeno da se izvrši pročešljavanje terena na određenim lokacijama, dok su u Koruškoj želeli da presretnu one kojima je uspelo da se tamo povuku. Dvadeset petog februara pukovnik Treck je formalno okončao operaciju protiv 14. divizije.

Grupa i Sercerove brigade je, pošto se udaljila od ugroženog područja, bez ikakvih smetnji otišla prema zapadu.

Grupa Tomšičeve brigade, sa štabom divizije, 25. februara je doživela napad 6. čete 14. SS policijskog puka. Poslednjim ostacima snage povukla se na Belu Peč. Bila je to njena poslednja stanica na dugom i teškom putu, jer je, konačno, dočekala kraj hajke.

Bračičeva brigada je razbijena i imala je ogromne gubitke.

411 Isto.

412 Franc Sterle, »Među proleterima«